

ISTORIOGRAFIA CU REFERIRE LA SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA 1774–1918

CONSTANTIN UNGUREANU

Geschichtsschreibung zum bukowiner Unterrichtswesen im Zeitraum 1774–1918

(Zusammenfassung)*

Die österreichische Geschichtsschreibung bis 1918 enthält Ansätze betreffend den Primar- und Sekundarunterricht in der Bukowina. In den Beiträgen und Studien aus dieser Zeit wird insbesondere der positive Einfluss, den die österreichische Verwaltung auf die Modernisierung des Unterrichtswesens hatte, betont. Die behandelten Themen beziehen sich vorwiegend auf den deutschsprachigen Unterricht. Am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts haben mehrere bukowiner Lehrer und Gelehrte Aufsätze über Zustände und Begebenheiten des rumänischsprachigen Unterrichts in der Region veröffentlicht. In diesen Aufsätzen wurde die ethnische Trennung an Grundschulen erörtert und das zweisprachige Unterrichtssystem, besonders an Sekundarschulen, kritisiert.

Nach der Vereinigung der Bukowina mit Rumänien erschienen Studien zum bukowiner Schulwesen, die sich im Wesentlichen auf konkrete Aspekte des rumänischsprachigen Unterrichts bezogen. In der Nachkriegszeit erschienen einige bedeutendere Beiträge über das Unterrichtswesen in der Bukowina. Diese Beiträge behandelten prioritär Aspekte der rumänischsprachigen Schulen aus der Südbukowina und bezogen sich weniger auf die Schulen mit anderen Unterrichtssprachen. In den letzten zwei Jahrzehnten erschienen mehrere Monografien über Sekundarschulen aus dem Landkreis Suceava, in welchen aber überwiegend die Schultätigkeiten nach 1918 dargestellt wurden.

Auch in Deutschland erschienen in der Nachkriegszeit Studien zum bukowiner Unterrichtswesen, in welchen der positive deutsche Einfluss auf die Modernisierung des Unterrichtswesens hervorgehoben wurde. Diese Studien beziehen sich hauptsächlich auf Primar- und Sekundarschulen und betonen die Signifikanz der Universität aus Czernowitz, mit Deutsch als Studiensprache. Die Arbeiten deutscher Autoren enthalten viele Daten und Fakten aber weniger Auslegungen über die Entwicklung des Unterrichtswesens in der Bukowina.

Nach der Auflösung der Sowjetunion erschienen in Czernowitz, in ukrainischer Sprache, mehrere Studien über die Bukowina. Jedoch beziehen sich nur wenige davon auf dem Unterrichtswesen. Die ukrainischen Autoren beziehen sich insbesondere auf Schulen aus dem Norden der Provinz, wo Ukrainisch die Unterrichtssprache war.

* Traducerea: Carol-Alexandru Mohr.

Es werden Lehrpläne und auf Ukrainisch verfasste Lehrbücher beschrieben. Die Schulen mit anderen Unterrichtssprachen werden nur im Allgemeinen erwähnt.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Geschichtsschreibung, Schulwesen, deutsch-, rumänisch- und ukrainischsprachiger Unterricht, Schultätigkeit.

Studii din istoriografia austriacă, consacrate învățământului primar din Bucovina

Despre istoria Bucovinei s-au publicat multe studii, atât în istoriografia românească, cât și în cea sovietică (ucraïneană) și austro-germană. Interesul pentru Bucovina a sporit sensibil în ultimii ani, mai ales după prăbușirea regimurilor totalitare din estul și sud-estul Europei. În România și Ucraina au apărut noi publicații privind istoria Bucovinei și s-au editat diferite studii și articole despre trecutul acestei provincii. Primele studii, consacrate în special învățământului primar din Bucovina, au fost publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Un articol succint despre începutul învățământului din Bucovina, cu precădere din perioada administrației militare, a fost elaborat de Raphael Kaindl. În acest articol, autorul expune reformele școlare realizate de guvernatorii militari Splény și Enzenberg, menționează crearea, în 1777, a fondului școlar și se referă la activitatea școlilor normale din Cernăuți și Suceava¹.

Un articol mai amplu despre învățământul din Bucovina a fost publicat de către Sigmund Grünberg. Autorul a prezentat mai detaliat starea învățământului după 1850 și, în special, după reforma din 1869, elaborând și mai multe tabele statistice despre numărul de școli, al copiilor școlarizați și al numărului de învățători din Bucovina în perioada 1850–1885. În acest studiu se compară starea învățământului din Bucovina și Dalmația, provincie locuită compact de sârbi, care, de asemenea, avea un nivel slab de dezvoltare a învățământului². Edificatoare sunt informațiile comparative din acest articol despre numărul de cadre didactice, al copiilor de vârstă școlară și al celor școlarizați, din Bucovina și Dalmația, în perioada 1865–1885³. Elaborând acest studiu comparativ, autorul evită totuși să remarcă cauzele nivelului încă foarte slab al învățământului, preponderent în satele românești și ucrainene din Bucovina, el prezentând doar statistici școlare generale, la nivelul întregii provincii.

Starea învățământului primar din Bucovina către anul 1869, când se introducea noua lege a învățământului, este prezentată mai detaliat într-un studiu elaborat de Julius Wazl. Fiind ales referent pentru afacerile școlare, administrative și economice

¹ Raphael Kaindl, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, în „Bukowiner Pädagogische Blätter”, Cernăuți, anul XXII, 1894, p. 126–127.

² Sigmund Grünberg, *Das Volksschulwesen der Bukowina in seiner historischen Entwicklung und seinem jetzigen Stande*, în „Oesterreichisch-Ungarische Revue”, Wien, Neue Folge, Bd. 5, 1888, p. 206–208.

³ *Ibidem*, p. 216–225.

în Consiliul Școlar provincial, Julius Wazl a prezentat în prima ședință, din 10 iulie 1869, un raport oficial despre starea învățământului de atunci din Bucovina. În acest studiu, publicat abia în 1904, se preciza numărul școlilor și elevilor din fiecare district școlar, erau menționate toate școlile existente, după limba de instruire⁴, dar erau evidențiate și cauzele nivelului încă foarte slab de dezvoltare a învățământului primar⁵. Fiind un raport oficial, studiul respectiv reflecta situația reală a școlilor primare din anul când demara procesul de reformare și modernizare a învățământului bucovinean.

Cunoscutul istoric din Bucovina, Johann Polek, într-un material despre învățământ, se referă cu precădere la starea școlilor din Bucovina la începutul stăpânirii austriece⁶. Ladislau Koczynski analizează într-un studiu evoluția istorică a învățământului primar din această provincie austriacă, de la anexare până către sfârșitul secolului al XIX-lea⁷. Ferdinand Zieglauer, în 1899, cu ocazia investirii în funcția de rector al Universității din Cernăuți, a prezentat un raport despre dezvoltarea învățământului din Bucovina în timpul administrației austriece⁸. În aceste studii se pune accentul mai mult pe rolul pozitiv al administrației austriece, în direcția dezvoltării și modernizării învățământului primar din Bucovina, dar nu se menționau și cauzele stagnării sau chiar ale degradării învățământului românesc din această provincie.

La începutul secolului al XX-lea, inspectorul școlar din orașul Cernăuți, Josef Wotta, a editat câteva materiale valoroase despre învățământul primar, atât din întreaga Bucovină, cât și din orașul Cernăuți. El descrie, într-un studiu, starea învățământului din Bucovina în perioada 1862–1890. Autorul prezintă tabele statistice despre copiii de vârstă școlară și cei școlarizați, starea clădirilor școlare și numele învățătorilor din mai multe școli, în anii 1862 și 1869, enumeră toate școlile primare, cu precizarea numărului de elevi din fiecare școală, existente în 1873 în Bucovina⁹. Pentru anii 1871, 1880 și 1890, Josef Wotta elaborează tabele statistice comparative despre contingentul de elevi (băieți și fete) pentru fiecare district școlar, după confesiuni și naționalități¹⁰.

În alt studiu, Josef Wotta examinează mai detaliat învățământul primar din orașul Cernăuți în perioada 1869–1904. Fiind mulți ani inspector școlar în capitala Bucovinei, el prezintă în studiul respectiv un șir de decizii oficiale, cu referire la școlile

⁴ Julius Wazl, *Zur Geschichte des Bukowiner Volksschulwesens*, în „Bukowiner Schule”, 1904, p. 195–197, 204–205.

⁵ *Ibidem*, p. 198–200.

⁶ Johann Polek, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, Pardini, 1891.

⁷ Ladislau Koczynski, *Historische Entwicklung der Volksschulen in der Bukowina*, Czernowitz, 1894, 87 p.

⁸ Ferdinand Zieglauer, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina seit der Vereinigung des Landes mit Österreich (1774–1899)*, Czernowitz: Pardini, 1899.

⁹ Josef Wotta, *Zur Entwicklungsgeschichte des Volksschulwesens in der Bukowina*, în „Bukowiner Schule”, anul I, 1904, p. 32–33, 35, 89–91.

¹⁰ Josef Wotta, *Zur Entwicklungsgeschichte des Volksschulwesens...*, în „Bukowiner Schule”, anul II, 1905, p. 23–26.

din oraș, care conțin informații despre deschiderea unor școli noi sau lărgirea celor existente, reglementarea salariilor învățătorilor, numirea unor directori sau precizarea limbii de instruire¹¹, prezintă o listă cu toate școlile din oraș și suburbii, precum și numărul cadrelor didactice din fiecare școală, pentru anul școlar 1905/1906, elaborează tabele statistice cu referire la copiii de vârstă școlară și elevii de la școlile primare din Cernăuți, după confesiuni și limba maternă, în perioada 1873–1905¹².

Josef Wotta a studiat amănunțit și evoluția tuturor școlilor primare din suburbiile Cernăuțiului, în special a celor de la Roșă¹³, Mănăstiriște¹⁴, Caliceanca¹⁵, Clocucica¹⁶ și Horecea¹⁷. Tot Josef Wotta a publicat și un studiu bine documentat despre salariile învățătorilor din diferite provincii austriece la sfârșitul secolului al XIX-lea, în cazul Bucovinei referindu-se la prevederile Legii de salarizare din 31 mai 1898¹⁸. Studiile editate de profesorul și inspectorul școlar Josef Wotta sunt importante pentru cercetarea învățământului primar din Bucovina și din orașul Cernăuți la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Articole în germană și română, publicate de români bucovineni

Românii bucovineni Dimitrie Isopescul și Constantin Morariu au fost printre primii care au abordat problematica evoluției învățământului românesc din Bucovina. Dimitrie Isopescul era directorul Școlii Normale din Cernăuți și președintele Societății Învățătorilor din Bucovina, fiind o personalitate bine informată despre starea reală a școlilor primare. În articolul său, Dimitrie Isopescul a analizat succint starea învățământului românesc din Bucovina până la reformele școlare din anii '60–'70 ai secolului al XIX-lea și a remarcat cele mai importante manuale școlare românești, utilizate în școlile primare și secundare¹⁹.

Constantin Morariu s-a referit, în articolul său, cu precădere la starea învățământului în perioada administrațiilor militare austriece și a administrației galițiene. El constata, cu regret, că românii din Moldova au progresat timp de 67 de ani (1821–1888) mai mult decât conaționali lor din Bucovina în decurs de 113 ani (1775–1888) de administrație austriacă²⁰. Constantin Morariu remarcă patru perioade

¹¹ Idem, *Das Volksschulwesen in der Landeshauptstadt Czernowitz*, în „Bukowiner Schule”, anul III, 1906, p. 2–12.

¹² *Ibidem*, p. 75–76, 78.

¹³ Josef Wotta, *Geschichte der kommunalen Volksschulen*, în „Bukowiner Schule”, anul IV, 1907, p. 1–11.

¹⁴ *Ibidem*, p. 65–73.

¹⁵ *Ibidem*, p. 219–230.

¹⁶ *Ibidem*, în „Bukowiner Schule”, anul V, 1908, p. 1–23.

¹⁷ *Ibidem*, p. 82–86.

¹⁸ Idem, *Diensteinkommen der Lehrpersonen an öffentlichen Volksschulen*, în „Bukowiner Schule”, 1904, p. 164–165.

¹⁹ Dimitrie Isopescul, *Rumänisches Schulwesen*, în „Bukowinaer Pädagogische Blätter”, Czernowitz, 1873, p. 57–63.

²⁰ Constantin Morariu, *Das rumänische Volksschulwesen in der Bucovina (1774–1888)*, în „Romänische Revue”, anul V, Wien, 1889, p. 267.

distincte de evoluție a învățământului primar din Bucovina, și anume: 1774–1786 (administrația militară); 1786–1850 (perioada galițiană); 1850–1869 (trecerea treptată a școlilor în subordinea Consistoriului Ortodox) și perioada de după anul 1869, când s-au implementat reformele școlare²¹. Autorul analizează și compară aceste etape distincte în evoluția învățământului bucovinean, prezintă o listă de 18 manuale școlare românești, elaborate după anul 1850 de cărturarii Silvestru Morariu și Vasile Ianovici și publică tabele statistice cu referire la progresul școlilor primare din Bucovina în perioada 1871–1888²². Constantin Morariu constata în studiul său că dacă, în 1780, în toate orașele importante din Bucovina funcționa câte o școală românească, 100 de ani mai târziu, în 1888, în orașele bucovinene nu activa nici o școală românească²³.

Istoricul Ion Nistor a publicat un articol detaliat despre învățământul primar din Bucovina la începutul stăpânirii austriece. El a prezentat starea învățământului din acest spațiu înainte de anexare, apoi a descris școlile existente în perioada administrației militare și la începutul administrației galițiene, până către anul 1820, când, practic, erau închise ultimele școli moldovenești din Cernăuți și Suceava²⁴. Ion Nistor a semnalat existența școlilor în spațiul istoric al Bucovinei încă din perioada moldovenească și a remarcat că presiunile de germanizare și catolicizare a învățământului au cauzat neîncrederea populației autohtone față de școală.

La începutul secolului al XX-lea s-a remarcat, în mod deosebit, George Tofan, care a publicat în română mai multe articole despre învățământul bucovinean. În aceste studii, George Tofan examinează succesele din învățământul primar din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea²⁵, prezintă legile cu privire la salariile învățătorilor bucovineni²⁶, se referă la lupta românilor bucovineni pentru învățământ în limba maternă²⁷, expune importanța organizării unor cursuri de vară pentru învățătorii români și descrie cu amănunte desfășurarea primului Congres al cadrelor didactice de naționalitate română din Bucovina²⁸. George Tofan a publicat aceste articole în revista „Viața Românească” din Iași, informând pe această cale opinia publică din România, atât despre succesele învățământului din Bucovina, cât și despre problemele cu care se confruntau românii bucovineni.

La începutul secolului al XX-lea, la revista „Școala” din Cernăuți au colaborat mai mulți învățători și oameni de cultură, care au publicat în română articole mai

²¹ *Ibidem*, p. 268.

²² *Ibidem*, p. 393–394, 401.

²³ *Ibidem*, p. 403.

²⁴ Ion Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, în „XLVIII. Jahresbericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz”, Czernowitz, 1912, p. 3–41.

²⁵ George Tofan, *Învățământul primar și roadele lui*, în „Viața Românească”, Iași, 1907, p. 276–282.

²⁶ Idem, *Noua lege de salarizare a învățătorimii din Bucovina*, în „Viața Românească”, Iași, 1909, p. 282–287.

²⁷ Idem, *Situația școlilor primare la sfârșitul anului 1911. Lupta românilor pe teren școlar*, în „Viața Românească”, Iași, 1913, p. 245–255.

²⁸ Idem, *Cursurile de vară din Candreni. Primul congres al învățătorimii române din Bucovina*, în „Viața Românească”, Iași, 1914, p. 252–256.

succinte despre starea învățământului românesc la acel moment din Bucovina. În paginile acestei reviste, publicul din Bucovina era informat despre procesul de naționalizare a școlilor primare, îndeosebi în localitățile mixte, și despre deschiderea unor clase sau școli românești²⁹. Era criticat sistemul utracvist de instruire, mai ales în școlile secundare, unde în clasele inferioare se studia cu precădere în limba maternă a elevilor, iar în clasele superioare, cele mai multe obiecte se predau în germană³⁰. Gherasim Buliga a publicat un material despre Școala Normală din Cernăuți, referindu-se la procesul de naționalizare a acestei instituții de învățământ, care pregătea cadre didactice pentru școlile primare din Bucovina³¹.

Istoriografia românească (până în 1989) despre învățământul primar din Bucovina

După unirea Bucovinei cu România, în istoriografia românească au fost publicate mai multe studii despre Bucovina în perioada austriacă, inclusiv câteva materiale referitoare la învățământul primar din acest teritoriu, în perioada respectivă. Olga Hrenciuc a analizat critic evoluția învățământului, arătând starea gravă a școlilor din această provincie, mai ales până la mijlocul secolului al XIX-lea³². Simeon Reli s-a referit la istoricul școlii primare din Coțmani, unde, până în 1828, s-a predat și în română. Realizând istoricul unei școli din nordul Bucovinei, autorul demonstrează că, până în 1817, la școala din Coțmani s-a predat în germană și română, toți învățătorii fiind până atunci români³³. Emanuil Isopescu a realizat o retrospectivă succintă a evoluției învățământului din Bucovina pe parcursul stăpânirii austriece³⁴. Studiile respective, deși conțineau informații noi despre școlile din Bucovina, investigau doar unele subiecte înguste și se refereau, cu precădere, la învățământul românesc din această provincie.

George Tofan a elaborat o lucrare valoroasă despre învățământul public din Bucovina în perioada austriacă, lucrare care nu a fost editată la vremea scrierii ei, ci a fost păstrată, până acum, sub formă de manuscris. În acest studiu, George Tofan expune critic evoluția învățământului din Bucovina până la reformele din 1869, menționând multiplele probleme cu care s-a confruntat școala românească. El analizează

²⁹ Nicolae Simionovici, *Naționalizarea învățământului*, în „Școala”, Cernăuți, 1911, p. 281–291.

³⁰ Idem, *Utracvismul în școlile populare*, în „Școala”, 1911, p. 112–116.

³¹ Gherasim Buliga, *Școala Normală de Învățători în Cernăuți*, în „Școala”, Cernăuți, 1912, p. 229–240.

³² Olga Hrenciuc, *Privire critică asupra învățământului din Bucovina (1774–1918)*, în „Buletinul Seminarului de Pedagogie Teoretică”, cap. *Concepții și realizări în pedagogie*, nr. 5, București, 1929, p. 224–283.

³³ Simeon Reli, *Din trecutul românesc al școlii din Coțmani 1788–1828*, în „Școala”, Cernăuți, anul VII, 1922, p. 193–194, 219.

³⁴ Emanuil Isopescu, *Schiță asupra dezvoltării învățământului în Bucovina sub stăpânirea austriacă. Istoricul liceului german și a claselor paralele române*, în „Anuarul I al Liceului de Stat «Eudoxiu Hurmuzachi» din Rădăuți pe anul școlar 1921/1922”, Cernăuți, 1923, p. 11–17.

Regulamentul din 1786, legislația imperială și provincială de după 1869 cu referire la învățământ, dar nu prezintă și dezvoltarea învățământului după reformele din 1869³⁵.

Acest studiu, alcătuit din două părți (*Învățământul din Bucovina și Literatura didactică primară*), a fost publicat, recent, la Suceava. În prima parte a lucrării se urmărește dezvoltarea învățământului primar din Bucovina până către anul 1795³⁶. În continuare se analizează *Codicele școlar*, adoptat de autoritățile de la Viena în 1804, după care s-a condus învățământul din Imperiul Habsburgic, cu puține modificări, până la Legea școlară din 1869³⁷. Autorul expune situația gravă a învățământului românesc din Bucovina până la 1848, urmărește procesul de transferare a școlilor către Consistoriul Ortodox din Cernăuți după 1844, prezintă dezbaterile din Dieta Bucovinei cu referire la chestiunile școlare și analizează legile școlare imperiale și provinciale, adoptate în 1869, respectiv în 1873³⁸. Referindu-se la starea învățământului din Bucovina până la 1869, George Tofan constata, în studiul său, că „perioada de aproape 100 de ani, de la încorporarea Bucovinei până la legea școlară imperială, este o perioadă de dibuiri, de zădărnici și de luptă și rezultatele ei sunt foarte slabe, aproape zero... Timpul administrației galitiene a fost o stăruitoare tentativă de de-naționalizare și românii au trebuit, în mare parte, să renunțe la școală, care nu era o instituție de cultură, ci un mijloc de chin și batjocură”³⁹.

Anexarea nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică, în 1940, și instaurarea unui regim comunist prosovietic în România, după al Doilea Război Mondial, au făcut imposibilă apariția unor studii valoroase și obiective despre istoria Bucovinei. Abia la sfârșitul anilor '70 ai secolului al XX-lea au apărut, la Suceava, câteva articole mai importante despre învățământul primar bucovinean în perioada austriacă. Lazăr Ureche s-a referit, în studiul său, la situația învățământului din Bucovina la începutul stăpânirii austriece. El consideră că învățământul românesc din perioada 1775–1786 trebuie văzut ca o continuare, în condiții noi, a unei tradiții din vremea în care Bucovina făcea parte integrantă din trupul Moldovei, atunci consemnându-se atât evoluții pozitive, de etatizare, laicizare și modernizare a învățământului, cât și procese de germanizare și înstrăinare a populației autohtone prin intermediul școlii⁴⁰. Mihai Iacobescu a remarcat, într-un articol, importanța revoluției din 1848 pentru dezvoltarea învățământului românesc din Bucovina⁴¹. Vasile Boca a analizat învățământul ambulant și importanța sa pentru educarea unor tineri români din Bucovina.

³⁵ George Tofan, *Învățământul public în Bucovina*, (lucrare în manuscris), 2 volume.

³⁶ Idem, *Învățământul în Bucovina*, Ediție îngrijită de Traian Duminiță, Gavril Irimescu, Gheorghe Giurcă, Suceava, Editura George Tofan, 2011, p. 35–68.

³⁷ *Ibidem*, p. 69–81.

³⁸ *Ibidem*, p. 82–146.

³⁹ *Ibidem*, p. 126.

⁴⁰ Lazăr Ureche, *Situația învățământului românesc din Bucovina în perioada administrației militare austriece (1774–1786)*, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, vol. IV, Suceava, 1977, p. 142–143.

⁴¹ Mihai Iacobescu, *Revoluția de la 1848 și dezvoltarea învățământului național în Bucovina*, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, vol. VI–VII, Suceava, 1979–1980, p. 163–177.

Autorul redă un șir de exemple de instruire a unor tineri români de către învățători ambulanți, în perioada 1786–1848⁴².

În 1975, când se împlinesc 200 de ani de la anexarea Bucovinei, I.V. Goraș a publicat o lucrare mai detaliată despre învățământul românesc din partea de sud a Bucovinei în perioada 1775–1918. Autorul examinează evoluția învățământului primar în diferite perioade administrative, accentul fiind pus pe școlile cu predare în română și doar a celor din sudul provinciei, analizează programele și manualele școlare, se referă la legislația școlară, oferă unele date incomplete despre frecvența școlară⁴³. În această carte însă nu se analizează școlile din partea nordică a provinciei și, din motive lesne de înțeles, practic nu se utilizează denumirea de „Bucovina”, cel mai frecvent fiind folosită noțiunea de învățământ sucevean sau din ținutul Sucevei. Totodată, în această lucrare se pune accentul pe școlile românești din sudul Bucovinei și foarte puțin se acordă atenție școlilor cu limbile de instruire germană, ruteană, maghiară sau poloneză.

Studii actuale (apărute după anul 1989) în limba română, dedicate învățământului primar

După anul 1989, a crescut mult interesul față de trecutul unor provincii istorice românești, precum Bucovina și Basarabia. La București, Suceava, Iași, Chișinău, Cernăuți au fost publicate lucrări despre istoria Bucovinei, în care istoricii Ion Nistor⁴⁴, Mihai Iacobescu⁴⁵, Ștefan Purici⁴⁶, Mihai-Ștefan Ceașu⁴⁷, Constantin Ungureanu⁴⁸, Ilie Luceac⁴⁹ au acordat atenție sistemului de învățământ din această provincie în perioada austriacă. Fiecare autor, în parte, a adus o contribuție importantă la cunoașterea istoriei învățământului din Bucovina.

În această perioadă au fost editate și două monografii, consacrate învățământului bucovinean. În 1993 a apărut lucrarea lui Mircea Grigoroviță, care se referă la

⁴² Vasile Boca, *Învățători ambulanți în Bucovina anilor 1774–1918*, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, vol. VI–VII, Suceava 1979–1980, p. 302–308.

⁴³ I. V. Goraș, *Învățământul românesc din ținutul Sucevei, 1775–1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 50, 53–54, 70–80, 96, 107–111, 115–121.

⁴⁴ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 46–50, 71–80, 142–148, 187–193. Cartea s-a tipărit după manuscrisul lui Ion Nistor, sinteză inedită păstrată de fiica istoricului, Oltea Nistor-Apostolescu, ediția și studiul bio-bibliografic a fost realizat de Stelian Neagoe.

⁴⁵ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 274–287, 323–327, 446–453.

⁴⁶ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 87–96, 176–183, 210–215.

⁴⁷ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1998, p. 118–127, 197–210.

⁴⁸ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice și profesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 205–231.

⁴⁹ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, Timișoara, Editura Augusta, 2000, p. 68–75.

învățământul din partea nordică a Bucovinei în perioada 1775–1944⁵⁰, iar Gheorghe Giurcă a publicat o carte despre învățământul din Suceava⁵¹. Ambele lucrări, însă, prezintă starea învățământului primar doar din unele părți ale Bucovinei, accentul fiind pus, în special, pe învățământul românesc din zonele respective. Gheorghe Giurcă⁵² și Petru Rușindilar⁵³ au publicat la Suceava două lucrări dedicate activității pedagogice a lui George Tofan, în care se apreciază la nivel înalt activitatea sa de susținere a învățământului în limba română din Bucovina și se remarcă publicațiile sale despre învățământ.

Autorul studiului de față a cercetat în detaliu învățământul primar din Bucovina și a publicat un șir de articole, pe această tematică, în reviste și culegeri de studii, în care s-a analizat învățământul primar în diferite intervale ale stăpânirii austriece, începând cu perioada administrației militare, continuând cu perioada galițiană sau după anul 1848⁵⁴. O atenție deosebită s-a atras, în alte articole, asupra perioadei 1869–1914 sau asupra începutului secolului al XX-lea⁵⁵, când s-a produs cea mai importantă evoluție în direcția modernizării învățământului primar din Bucovina. În aceste articole științifice, elaborate în baza diverselor surse și statistici școlare, s-a comparat situația învățământului în diferite perioade, s-au evidențiat măsurile pozitive ale autorităților, dar și problemele existente în școlile primare.

În alte studii, s-a prezentat știința de carte din Bucovina și din alte spații locuite de români⁵⁶, s-au examinat statisticile școlare, fiind remarcate și unele greșeli de calcul din aceste surse documentare de la începutul secolului al XX-lea⁵⁷. Examinarea comparativă a nivelului științei de carte din Bucovina cu alte provincii austriece și cu alte teritorii cu populație românească ne-au permis să remarcăm, pe

⁵⁰ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

⁵¹ Gheorghje Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, Tipografia S.C. ROF S.A., 2004.

⁵² Gheorghe Giurcă, *George Tofan, o viață închinată școlii*, Suceava, Editura „Țara Fagilor” 1995.

⁵³ Petru Rușindilar, *George Tofan – tribun al românismului în Bucovina*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998.

⁵⁴ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina în perioada administrației militare (1774–1786)*, în „Destin Românesc”, nr. 1 (45), Chișinău, 2006, p. 96–107; idem, *Învățământul primar din Bucovina în perioada administrației galițiene (1786–1848)*, în „Destin Românesc”, nr. 2 (46), Chișinău 2006, p. 67–80; idem, *Învățământul primar din Bucovina în perioada 1848–1918*, în „Studia Universitas Petru Maior”, nr. 6, Târgu-Mureș, 2006, p. 119–146.

⁵⁵ Idem, *Învățământul primar din Bucovina în perioada 1869–1914*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 3, 2005, p. 7–28; idem, *Învățământul din Bucovina la începutul sec. al XX-lea*, în *In honorem Ion Țișcanu: Studii de istorie a românilor*, Cahul, 2011, p. 93–111.

⁵⁶ Idem, *Știința de carte din Bucovina la începutul secolului al XX-lea*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 2, 2005, p. 44–64; idem, *Știința de carte în teritoriile populate de români la începutul secolului XX*, în „Codrul Cosminului”, nr. 11 (21), Suceava, 2005, p. 75–101.

⁵⁷ Idem, *Statistică școlară în cadrul învățământului primar din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XIII, nr. 1, 2006, p. 167–202.

de o parte, progresul evident al sistemului de învățământ după anul 1880, iar pe de altă parte, să evidențiem decalajele semnificative dintre știutorii de carte din rândul locuitorilor de diferite etnii din Bucovina sau dinamica diferită de diminuare a populației analfabete în alte spații locuite de români. Cercetarea și analiza critică a statisticilor școlare oficiale austriece pentru anii 1895–1912 ne-au permis să depistăm și să corectăm cele mai evidente greșeli și să expunem statistici mai corecte privind contingentul elevilor de la școlile primare din Bucovina, după confesiuni și limba maternă⁵⁸.

În atenția autorului s-au aflat și alte aspecte ale învățământului primar, precum evoluția învățământului din orașul Cernăuți⁵⁹, situația învățământului în România și în alte provincii cu populație românească⁶⁰, deschiderea și activitatea școlilor particulare românești din Bucovina după anul 1910⁶¹, activitatea inspectorilor școlari din Bucovina⁶², nivelul și modul de salarizare a învățătorilor bucovineni după anul 1869⁶³. În aceste studii au fost examinate diferite aspecte ale procesului de dezvoltare și modernizare a învățământului din Bucovina, în special în perioada 1869–1914, au fost remarcate măsurile pozitive luate de autoritățile școlare provinciale, dar s-a atras atenția și asupra neajunsurilor încă existente în școlile primare din Bucovina.

În 2007, a fost editată și o monografie despre învățământul primar din Bucovina⁶⁴, în care se prezintă și se analizează nivelul de instruire din această provincie pe parcursul a 144 ani de stăpânire austriacă, dar, mai ales, după anul 1869. Este reflectată activitatea consiliilor școlare de diferite nivele și a inspectorilor școlari, sunt analizate critic statisticile școlare, este evaluat nivelul științei de carte al populației Bucovinei. În acest studiu au fost realizate un șir de tabele și diagrame despre învățământul primar bucovinean⁶⁵ și a fost elaborată o hartă școlară cu privire la contingentul de elevi, după limba maternă, în anul 1913. În cartea respectivă au fost publicate listele complete cu toate școlile primare din Bucovina, existente în anii 1894 și 1913, cu remarcarea limbii de instruire, a contingentului de elevi și a diriginților din fiecare școală, precum și lista cu directorii de la toate școlile primare, în anul 1904⁶⁶, cu precizarea anului și locului de naștere pentru fiecare

⁵⁸ *Ibidem*, p. 188–192, 196–202.

⁵⁹ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din orașul Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 1, 2008, p. 55–78.

⁶⁰ Idem, *Învățământul primar din România, Transilvania, Bucovina și Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX*, în „Revista Istorică”, București, 2006, tomul XVII, p. 109–130.

⁶¹ Idem, *Învățământul particular românesc din Bucovina la sfârșitul stăpânirii austriece*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 4 (64), Chișinău, 2005, p. 83–95.

⁶² Idem, *Inspectorii școlari din Bucovina în perioada 1869–1918*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 2, 2006, p. 23–37.

⁶³ Idem, *Salariile învățătorilor bucovineni în perioada 1869–1914*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 1, 2006, p. 45–62.

⁶⁴ Idem, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 186–219.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 220–295.

director. Într-o versiune mai succintă, învățământul primar a fost cercetat și publicat în monografia subsemnatului, în care este analizat sistemul de învățământ din Bucovina în perioada 1774–1918⁶⁷.

Istoriografia germană și ucraineană despre școlile primare din Bucovina

În perioada postbelică, foștii repatriați germani din Bucovina au publicat, în Germania, mai multe cărți și articole despre istoria acestei provincii. În 1961, s-a editat un studiu despre germanii bucovineni⁶⁸, în care Erich Prokopowitsch a publicat un articol consistent despre învățământul primar din Bucovina, cât și despre cele mai importante școli secundare din acest ținut în perioada austriacă. Autorul analizează, cu precădere, evoluția învățământului primar în perioada administrațiilor militare și galițiene, remarcând atât succesele, cât și neajunsurile din domeniul învățământului până la Revoluția din 1848⁶⁹. Într-o formă mai restrânsă, se examinează evoluția învățământului după 1848 și, mai ales, în ultimele decenii de stăpânire austriacă, fiind apreciate reformele și succesele din sfera învățământului din perioada respectivă⁷⁰.

În 1985, a apărut lucrarea în două volume a lui Rudolf Wagner despre învățământul austriac multinațional din Bucovina. Primul volum este dedicat învățământului primar. Studiul conține informații prețioase, precum Legea școlară provincială din anul 1873, componența nominală a Consiliului Școlar provincial și a consiliilor școlare districtuale în anii 1904 și 1914, lista tuturor școlilor primare din Bucovina în 1904 și 1914, în care se indică limba de instruire și componența corpului didactic⁷¹. Totuși, în această lucrare se analizează doar succint evoluția învățământului primar în perioada respectivă, iar accentul se pune pe influența benefică a factorului german, fără a se menționa și problemele sau neajunsurile existente în sistemul de învățământ.

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea au fost publicate mai multe studii despre Bucovina și în Occident, în special în Germania, cea mai importantă fiind cartea lui Emanuel Turczynski, în care sunt examinate mai multe aspecte din istoria modernă a Bucovinei. Sistemul de învățământ este prezentat în această lucrare doar într-o formă generală, fără a se intra în detalii⁷². În această perioadă au fost editate,

⁶⁷ Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală” 2015, p. 37–165.

⁶⁸ Franz Lang (Hrsg.), *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutsches Kulturwerks, 1961.

⁶⁹ Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, în Franz Lang (Hrsg.), *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutsches Kulturwerks, 1961, p. 269–279, 286–294.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 294–296, 310–312.

⁷¹ Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, Band I., *Volksschulen, Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalt*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1985, p. 35–45, 48–104, 119–147.

⁷² Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993, p. 74, 139–140.

în limba germană, și câteva articole despre învățământul din Bucovina, în care se abordează problematica limbii de instruire în școli⁷³ sau nivelul de educație și modernizare a societății bucovinene⁷⁴. Autorii germani apreciază politicile educaționale ale autorităților austriece, mai ales după anul 1869, care urmăreau, pe de o parte, să modernizeze societatea bucovineană, inclusiv prin intermediul rețelei de școli cu diferite limbi de instruire, iar pe de altă parte se dorea integrarea locuitorilor de diferite etnii și confesiuni din Bucovina în spațiul social-economic, politic, cultural și educațional al Monarhiei Austro-Ungare. Lucrări despre Bucovina s-au publicat și în Polonia, acordându-se atenție, mai ales, învățământului în limba poloneză⁷⁵.

Istoria Bucovinei s-a aflat și în atenția istoricilor și profesorilor de naționalitate ucraineană. Încă în perioada austriacă, la Cernăuți s-au publicat ziare și reviste în ucraineană, în care au fost reflectate și unele aspecte ale învățământului din Bucovina. Au fost publicate și articole despre învățământul bucovinean, între acestea remarcându-se studiul lui Ilarion Karbulitcki, în care este analizată, în principal, dezvoltarea învățământului cu instruire în ucraineană⁷⁶. În perioada interbelică, istoricii ucraineni și ruși au fost mai puțin interesați de istoria Bucovinei, iar după anul 1940, în istoriografia sovietică s-a atras atenția în mod deosebit asupra aspectelor social-economice sau a luptei de clasă a locuitorilor Bucovinei, învățământul din această provincie fiind studiat doar fragmentar, unilateral și tendențios. Istoricii sovietici au exprimat opinii mai degrabă negative despre perioada austriacă, iar în articolele și studiile publicate s-a examinat îndeosebi partea de nord a Bucovinei, fiind neglijată partea de sud a acestei provincii.

După disoluția Uniunii Sovietice, la Cernăuți au fost elaborate și editate în limba ucraineană mai multe lucrări și articole despre diferite aspecte din trecutul Bucovinei, mai puțin însă despre învățământul din această fostă provincie austriacă. Lilia Kobileansika a susținut o teză de doctorat privind problematica școlilor primare ucrainene din Bucovina în perioada stăpânirii austriece. Autoarea se referă la școlile din partea de nord a provinciei, unde instruirea s-a realizat în ucraineană, descrie programele școlare, prezintă manualele elaborate în ucraineană, iar școlile cu alte limbi de instruire sunt examinate doar într-o formă succintă și la modul general⁷⁷.

O monografie despre învățământul școlar din Bucovina a publicat Odarka Penișkevici. Deși studiul este dedicat întregii Bucovine, accentul principal în lucrare

⁷³ Hannelore Burger, *Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen in der Bukowina 1869–1918*, în Ilona Slawinski, Joseph P. Strelka, *Die Bukowina – Vergangenheit und Gegenwart*, Bern, 1995, p. 93–123.

⁷⁴ Alois Mosser, *Bildungsentwicklung und Modernisierung in der Bukowina vor dem Ersten Weltkrieg*, în Ilona Slawinski, Joseph P. Strelka, *Glanz und Elend der Peripherie. 120 Jahre Universität Czernowitz*, Bern, 1998, p. 27–49.

⁷⁵ Marius Petraru, *Polacy na Bukowinie w latach 1775–1918. Z dziejów osadnictwa polskiego*, Krakow, 2004, p. 127–155.

⁷⁶ Ілярій Карбулицький, *Розвій народного шкільництва на Буковині*, Вашківці, 1905.

⁷⁷ Л. І. Кобиланська, *Становлення і розвиток українських народних шкіл на Буковині*, Чернівці, 1998.

este pus pe partea de nord a provinciei și pe școlile ucrainene, precum și pe manualele și materialele didactice în ucraineană. Autoarea susține poziția istoriografiei ucrainene, precum că, la data ocupării Bucovinei de către austrieci, ucrainenii ar fi constituit deja majoritatea populației, iar nordul provinciei ar fi fost populat compact de ucraineni⁷⁸, ceea ce nu corespunde realităților istorice⁷⁹. Odarka Penișkevici remarcă șase etape distincte în evoluția învățământului din Bucovina. În viziunea sa, în prima etapă (1774–1786) se introduce în școli sistemul austriac de instruire, cu predarea în germană și română și doar izolat, în ucraineană. În a doua etapă (1786–1849) s-a luptat pentru dezvoltarea învățământului în ucraineană, în condițiile unirii Bucovinei cu Galiția, iar în perioada 1849–1867 se produce slăbirea influenței poloneze asupra învățământului ucrainean, în urma „primăverii popoarelor” și a transformării Bucovinei într-un ținut autonom. Autoarea mai remarcă încă trei etape, și anume: perioada 1867–1895, când școala obține un caracter laic, crește influența intelectualității naționale și se lărgeste sfera de utilizare a limbii ucrainene în școlile primare; anii 1895–1914, când se produce renașterea învățământului ucrainean din Bucovina și educarea tinerilor cu viziuni naționale; intervalul 1914–1918, când are loc decăderea învățământului ucrainean din cauza războiului⁸⁰. În lucrare sunt prezentate și câteva statistici școlare, dar numai despre numărul de școli cu predare în ucraineană⁸¹, cea mai mare parte a studiului referindu-se la manualele și literatura didactică în limba ucraineană.

Lucrări jubiliare despre unele școli secundare, editate în limba germană

Primele studii, consacrate special unor școli secundare din Bucovina, au fost publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, marea majoritate în limba germană. De regulă, aceste studii au fost elaborate și publicate de directorii sau profesorii unor școli secundare. Aceștia au prezentat informații detaliate despre înființarea și activitatea școlilor respective: numărul elevilor după limba maternă, confesiuni și locul de origine; conținutul programelor școlare și orarul școlar în diferite clase; date detaliate despre componența corpului didactic; relatări despre edificiul școlar, despre taxele școlare sau bursele acordate unor elevi etc. Aceste articole constituie o sursă istoriografică valoroasă pentru cercetarea învățământului secundar din Bucovina din perioada respectivă.

⁷⁸ Одарка Пенішкевич, *Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII – початок XX століття)*. Навчальний посібник, Чернівці, 2001, p. 6–7.

⁷⁹ În rezultatul cercetărilor noastre am consemnat că, în ajunul ocupării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, în acest spațiu locuiau circa 68 700 de persoane, dintre care în jur de 60% erau moldoveni (români), circa 31% ucraineni (ruteni și huțuli), 3,5% evrei, peste 3% țigani, 2% ruși, 0,4% armeni. Vezi: Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 38.

⁸⁰ Одарка Пенішкевич, *Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині...*, p. 20.

⁸¹ *Ibidem*, p. 32–33.

Profesorul Stefan Wolf a publicat printre primii, în 1873, un studiu detaliat despre reformele survenite în învățământul secundar din Monarhia Habsburgică după Revoluția din 1848 și despre programele școlare de la gimnaziile austriece din perioada respectivă⁸². În același studiu, Stefan Wolf a editat o listă cu directorii, profesorii și învățătorii care au activat la Gimnaziul din Cernăuți, în perioada 1850–1872⁸³.

Gabriel von Mor, directorul Gimnaziului din Rădăuți, a publicat la sfârșitul secolului al XIX-lea, în două anuare ale instituției, un studiu foarte detaliat și valoros despre înființarea și extinderea acestei școli⁸⁴, precum și o retrospectivă istorico-statistică, la împlinirea a 25 de ani de existență a gimnaziului⁸⁵. Autorul se referă la negocierile purtate în vederea înființării școlii și la funcționarea acesteia ca Gimnaziu Inferior (1872–1881) și Superior (după anul 1882)⁸⁶, oferă date complexe despre bursele și ajutoarele acordate elevilor, publică informații biografice succinte despre directorii, profesorii și învățătorii care au activat la acest gimnaziu în intervalul 1872–1897, elaborează mai multe tabele statistice despre reușita și promovarea în altă clasă a elevilor, precum și despre rezultatele de la examenele de maturitate pentru fiecare an școlar, redă informații despre contingentul de elevi, după limba maternă, confesiuni, locul de naștere, vârsta și originea socială⁸⁷. Fiind editat în baza rapoartelor școlare anuale, acest studiu constituie o sursă documentară importantă despre funcționarea acestui gimnaziu în primii 25 de ani de existență.

În 1898, profesorul Carl Romstorfer a publicat o lucrare cu informații detaliate despre Școala Medie Tehnică de Stat din Cernăuți. Directorul școlii menționează, în studiul său, cele mai importante evenimente din fiecare an școlar, relatează despre modificările survenite în corpul didactic al instituției, prezintă informații detaliate despre disciplinele predate la școala de meserii, dar și separat, la secțiile de construcție, comerț și de tâmplărie și mobilă, publică tabele și statistici despre contingentul de elevi de la secțiile Școlii Medii Tehnice din Cernăuți, pentru anii 1873–1898⁸⁸. O atenție aparte în lucrare se acordă activității

⁸² Stefan Wolf, *Historischer Rückblick auf die Gymnasial – Reorganisationspläne in Oesterreich nebst historisch-statistischen Ausweisen über das Czernowitzer k.k. Gymnasium seit 1850–1872*, Czernowitz, 1873, p. 5–16, 20–22.

⁸³ *Ibidem*, p. 43–51.

⁸⁴ Gabriel von Mor, *Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz*, în „XVII. Jahresbericht des k.k. Staatsobergymnasiums in Radautz über das Schuljahr 1896–1897”, Radautz, 1897, p. 3–84.

⁸⁵ Idem, *Historisch-statistischer Rückblick auf das erste Vierteljahrhundert des Bestandes des Staatsgymnasiums in Radautz*, în „XVIII. Jahresbericht des k.k. Staatsobergymnasiums in Radautz über das Schuljahr 1897/98”, p. 3–44.

⁸⁶ Idem, *Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz*, în „XVII. Jahresbericht des k.k. Staatsobergymnasiums in Radautz über das Schuljahr 1896–1897”, Radautz, 1897, p. 7–25.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 46–52, 55–84.

⁸⁸ Carl Romstorfer, *Entwicklungsgeschichte der k.k. Staats-Gewerbeschule in Czernowitz 1873–1898*, Czernowitz, Eckhard, 1898, p. 30–32, 34–41, 44–55, 64–67, 79–81, 112–117.

din cadrul cursurilor de perfecționare pentru ucenici meseriași și comercianți⁸⁹. Grație acestui studiu, dispunem de informații diverse despre activitatea acestei școli de meserii în perioada 1873–1898. Carl Romstorfer a publicat și un material despre starea învățământului profesional din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea⁹⁰.

Dimitrie Isopescul, directorul Școlii Normale de Învățători și Învățătoare din Cernăuți, a publicat o lucrare amănunțită despre această instituție școlară, care pregătea cadre didactice pentru școlile primare din Bucovina. În acest studiu aniversar sunt remarcate cele mai importante evenimente din activitatea școlii, pentru fiecare an școlar, precum: numirile și modificările din corpul didactic, schimbările din programul de învățământ, desfășurarea unor întâlniri importante sau sărbători în școală, rezultatele elevilor de la examenele de absolvire⁹¹. La finalul acestui studiu este publicată lista cu cele 108 cadre didactice de la Școala Normală, pentru perioada 1870–1894, se prezintă componența corpului didactic și disciplinele predate în anul școlar jubiliar 1895/96, se editează lista absolvenților Școlii Normale, cu indicarea locului de naștere și a locului de muncă ocupat în 1896, sunt tipărite tabele statistice cu contingentul de elevi, pentru fiecare an școlar⁹². Scris în limba germană, acest studiu este, până în prezent, cel mai detaliat material istoriografic despre activitatea Școlii Normale din Cernăuți, de la înființare până în anul școlar 1895/96.

Lucrările publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu ocazia jubileului unor școli secundare, conțin valoroase materiale factologice, consemnate pe baza unor surse școlare oficiale, dar evenimentele sau activitățile școlare sunt plasate într-o anumită ordine cronologică, fără realizarea unor comentarii sau analize. Aceste studii, care sunt importante surse istoriografice de cercetare, reprezintă mai degrabă un sumar al anuarelor școlare ale instituțiilor școlare respective, pentru o perioadă de 25 de ani, statisticile școlare fiind publicate fără a fi analizate sau comparate. Bunăoară, directorii, care au publicat istoricul acestor școli, evită să remarce că în aceste instituții se preda doar în germană, din care cauză proporția elevilor români și ucrainenii era foarte mică.

Studii despre învățământul secundar, publicate de români bucovineni

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mai mulți profesori de naționalitate română, de la diferite școli secundare, au publicat studii și articole valoroase, atât în limba germană, cât și română. În anii 1889 și 1890, cunoscutul cărturar bucovinean Constantin Morariu a publicat, în revista „Romänische

⁸⁹ *Ibidem*, p. 55–63.

⁹⁰ Carl Romstorfer, *Die gewerbliche Zustände in der Bukowina und der gewerbliche Unterricht*, Czernowitz, 1886.

⁹¹ Dimitrie Isopescul, *Zur Geschichte des 25jährigen Bestandes der Anstalt*, în „Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870/71 bis 1895/96”, Czernowitz, 1896, p. 16–105.

⁹² *Ibidem*, p. 106–153.

Revue” din Viena, o serie de articole succinte despre mai multe școli secundare din Bucovina, inclusiv despre gimnaziile din Cernăuți, Suceava și Rădăuți⁹³, despre Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți⁹⁴, despre pregătirea viitorilor învățători, mai întâi la preparandia din Cernăuți⁹⁵, apoi și la Școala Normală din capitala Bucovinei⁹⁶. Alte două articole publicate de Constantin Morariu se referă la activitatea Școlii Medii Tehnice de Stat din Cernăuți⁹⁷ și a Școlii de Agricultură din capitala Bucovinei⁹⁸. Autorul oferă informații statistice despre contingentul de elevi de la cele trei gimnazii, după limba maternă și confesiuni, până în anul 1888⁹⁹ și prezintă succint activitatea școlilor secundare respective în perioada examinată. El redă, mai desfășurat, istoricul Gimnaziului Ortodox din Suceava, unde a activat în perioada 1860–1869 și a predat limba română și religia ortodoxă. Deși tipărite în limba germană, articolele lui Constantin Morariu constituie o primă încercare de prezentare generală a situației învățământului secundar din Bucovina în acea perioadă. Același autor a publicat și un articol în limba română despre Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți¹⁰⁰.

Constantin Mandicevski a editat un material despre reformele referitoare la școlile reale din Bucovina, publicând mai multe legi și decizii școlare imperiale și provinciale¹⁰¹. Victor Olinski a publicat un articol detaliat cu privire la înființarea și primii ani de activitate a Școlii Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuți (până în anul 1873). Autorul prezintă dezvoltarea învățământului cu profil real din Imperiul Habsburgic până în anul 1848, analizează reformele școlare imperiale de la mijlocul secolului al XIX-lea, aplicate școlilor reale, descrie negocierile care au precedat deschiderea Școlii Reale din Cernăuți, publică deciziile ministeriale și provinciale care specifică condițiile deschiderii școlii și remunerării corpului didactic¹⁰². Victor Olinski se mai referă, în studiul său, la inaugurarea oficială și începutul activității instituției școlare, oferă detalii despre construcția edificiului școlar¹⁰³, dar nu prezintă și informații despre componența corpului didactic al școlii ori structura contingentului de elevi. Articolul respectiv constituie doar o parte din istoricul Școlii Reale Superioare

⁹³ Constantin Morariu, *Die Gymnasien der Bucovina*, în „Romänische Revue”, anul V, Wien 1889, p. 460–480.

⁹⁴ Idem, *Die griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz*, în „Romänische Revue”, anul V, p. 549–567, 613–626, 683–689.

⁹⁵ Idem, *Das romänische Lehrerbildungswesen in der Bukowina*, în „Romänische Revue”, anul VI, Wien 1890, p. 87–90.

⁹⁶ Idem, *Die staatliche Präparandie in Cernăuț*, în „Romänische Revue”, anul VI, Wien, 1890, p. 136–139.

⁹⁷ Idem, *Die k.k. Staats – Gewerbeschule in Cernăuț*, în „Romänische Revue”, anul VI, p. 221–225.

⁹⁸ Idem, *Die landwirtschaftliche Lehranstalt in Cernăuț*, în „Romänische Revue”, anul VI, p. 309–311.

⁹⁹ Idem, *Die Gymnasien der Bucovina*, p. 462, 476, 480.

¹⁰⁰ Idem, *Istoricul școlii reale greco-orientale din Cernăuți*, Cernăuți, 1889

¹⁰¹ Konstantin Mandyczewski, *Zur Reform der Realschule in der Bukowina. Gesetze und Verordnungen*, în „38. Programm der k.k. griechisch-orientalischen Oberrealschule in Czernowitz, 1901/02”, p. 3–57.

¹⁰² Viktor Olinski, *Die griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz. Ihre Gründung und Entwicklung*, în „49. Jahresbericht der k.k.gr.-or. Oberrealschule in Czernowitz, 1912/1913”, p. 3–22.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 30–40.

Ortodoxe din Cernăuți, care a fost publicat în anuarul școlii pentru anul școlar 1912/13. A doua parte a studiului nu a mai fost editat de către autor, din cauza izbucnirii războiului și a sistării activității școlii. De asemenea, Hermann Tausch, primul director al Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți, a publicat un material, în care se referă la negocierile de înființare și la primul an de activitate a școlii¹⁰⁴.

Un studiu interesant despre istoricul Gimnaziului germano-român nr. 3 din Cernăuți a fost publicat de profesorul Ioan Cuparencu. Autorul reflectă, mai întâi, perioada anterioară deschiderii acestei școli secundare, adică activitatea claselor paralele și a filialei româno-germane din cadrul Gimnaziului nr. I din Cernăuți, apoi enumeră cele mai importante decizii școlare și evenimente din timpul existenței gimnaziului ca instituție separată și prezintă schimbările din corpul didactic al Gimnaziului germano-român din Cernăuți în decursul anilor 1901–1910¹⁰⁵.

În ajunul declanșării Primului Război Mondial au fost publicate câteva articole în română despre învățământul secundar din Bucovina, în care s-a reflectat activitatea unor școli secundare ori au fost puse în discuție unele probleme de ordin mai general. De pildă, Gherasim Buliga a editat un material despre Școala Normală de Învățători din Cernăuți, referindu-se, mai ales, la lupta pentru instruirea în limba română și activitatea secției române a acestei instituții, după anul 1909¹⁰⁶. Eusebie Popovici a publicat un articol despre înființarea Liceului Ortodox pentru băieți din orașul Suceava¹⁰⁷, iar Alexandru Vitenco a scris un istoric al Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți, în care remarcă lipsa instruirii la această școală în limba română, deși instituția era susținută de către Fondul Bisericesc. El prezintă câteva tabele cu elevii acestei școli, după confesiuni, naționalitate și locul (patria) de origine¹⁰⁸. Autorii acestor studii activau atunci în școlile secundare respective și cunoșteau, din proprie experiență, situația din aceste instituții și problemele cu care se confruntau, mai ales, elevii români.

Alți profesori români au abordat problemele cu care se confruntau comunitatea românească din Bucovina în domeniul învățământului secundar. Vasile Greciuc a publicat un material în care critică sistemul bilingv sau utracvist de instruire în școlile medii, când doar o parte din obiecte se predau în română, restul fiind studiate în germană¹⁰⁹. George Tofan, președintele Asociației Corpului Didactic Român din Bucovina, a elaborat un studiu privind localitățile cu populație românească din Bucovina și numărul elevilor care frecventau o școală secundară. S-a calculat atât

¹⁰⁴ Hermann Tausch, *Gründung und Eröffnung der gr. or. Ober-Realschule in Czernowitz*, în „I. Jahresbericht der k.k. griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz, 1864/1865”, p. 26–36.

¹⁰⁵ Johann Kuparenko, *Geschichte des k.k. 3. Staatsgymnasiums in Czernowitz, nach den Akten und Aufzeichnungen der Direktion zusammengestellt*, Czernowitz, 1910, p. 3–20.

¹⁰⁶ Gherasim Buliga, *Școala Normală de Învățători în Cernăuți*, în „Școala”, anul III, 1912, p. 229–232.

¹⁰⁷ Euseb Popovici, *Din istoricul liceului gr. or. din Suceava. Întemeierea*, în „Jahresbericht des griechisch-orientalischen Obergymnasiums in Suczawa... 1911/1912”, p. 3–38.

¹⁰⁸ Alexandru Vitenco, *Școala reală gr. or. în Cernăuți*, în „Școala”, anul IV, 1913, p. 138–143.

¹⁰⁹ Vasile Greciuc, *Utracvismul sau două limbi de predare la liceele (gimnaziile) românești din Bucovina*, Cernăuți, Mitropolit Silvestru, 1912.

numărul total al elevilor români din școlile secundare pe districte¹¹⁰, cât și frecvența anumitor școli medii¹¹¹. Această anchetă, valabilă pentru anii 1911–1912, oglindește tabloul real al învățământului primar și secundar românesc din Bucovina chiar în ajunul izbucnirii războiului și ne ajută să remarcăm satele din care proveneau cei mai mulți elevi români din școlile secundare.

Iorgu Toma a editat o lucrare consistentă, în care evidențiază aportul deosebit al Societății „Școala Română” pentru îmbunătățirea situației școlilor primare și secundare cu instruire în limba română, ajutorul dat de această societate claselor paralele române de la Liceul Ortodox din Suceava și efortul ei de susținere a elevilor români de la această școală¹¹². Autorul enumeră manualele în limba română, elaborate și editate de profesorii de la Gimnaziul din Suceava cu sprijinul financiar al Societății¹¹³, remarcă filialele Societății „Școala Română”, oferă informații despre averea Societății în 1908 și despre conducerea acesteia, de la înființare (1883), până în anul 1908¹¹⁴.

Lucrări despre învățământul secundar din Bucovina, publicate în perioada interbelică

În primii ani după unirea Bucovinei cu România, au fost publicate în limba română mai multe anuare ale liceelor din Bucovina, care conțineau și informații succinte despre activitatea unor școli secundare din acest teritoriu, în ultimii ani de stăpânire austriacă¹¹⁵, în timpul războiului sau în primii ani după unirea cu România. Victor Morariu relatează despre activitatea Liceului din Suceava în anii de război 1914–1918, despre profesorii de la această școală și obiectele studiate¹¹⁶. Gheorghe Palamarescu descrie succint activitatea Liceului de băieți din Cernăuți și a Liceului românesc din capitala Bucovinei, oferind și date statistice despre numărul total al elevilor și al celor de naționalitate română de la aceste două licee, în perioada 1808–1918¹¹⁷. Ioan Bilețchi publică o scurtă privire istorică a activității Liceului din Câmpulung în anii 1907–1914, în timpul războiului și în primii ani după unirea cu România, expunând informații generale despre elevii și absolvenții

¹¹⁰ George Tofan, *În ce măsură alimentează satele noastre școlile secundare din țară*, în „Școala”, anul IV, nr. 4–5/1913, p. 84–93.

¹¹¹ *Ibidem*, în „Școala”, anul IV, nr. 7–8/1913, p. 176–189.

¹¹² Iorgu Toma, „Școala Română”, *societate culturală în Suceava*, Suceava, Tipografia „Școala Română”, 1908, p. 52–65.

¹¹³ *Ibidem*, p. 65–67.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 122–127, 136–147.

¹¹⁵ *Istoricul gimnaziului de stat din Vijnița*, în „Anuarul gimnaziului de stat din Vijnița pe anul școlar 1923/24”, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1924.

¹¹⁶ Victor Morariu, *Liceul din Suceava în timpul războiului mondial 1914–1918*, în „Anuarul Liceului «Ștefan cel Mare» 1921/22”, p. 5–15.

¹¹⁷ Gheorghe Palamarescu, *Istoricul Liceului no. 1 „Aron Pumnul” în Cernăuți în anii școlari 1914–1921*, în „Liceul Statului no. 1 Aron Pumnul în Cernăuți. Anuarul pe anii școlari 1921/22 și 1922/23”, Cernăuți, 1924, p. 11–14, 17–18.

acestui liceu în anii 1914–1920¹¹⁸. Emanuil Isopescu editează informații succinte cu referire la înființarea Liceului din Rădăuți, publicând contractul încheiat între Consiliul Școlar provincial și comunitatea din Rădăuți, prin care se stabileau condițiile de activitate și finanțare a școlii, relatează despre istoricul liceului până la izbucnirea războiului, despre programele de învățământ, edificiul liceului și activitatea claselor paralele românești din această instituție¹¹⁹.

În perioada amintită mai sus au fost editate și câteva studii despre activitatea unor licee pentru fete. Astfel, Agripina Tarnovietchi a elaborat un istoric al Liceului de fete din Cernăuți, referindu-se la activitatea acestuia în perioada 1898–1914, în timpul războiului¹²⁰ și în primii ani după unire. Autoarea prezintă informații despre edificiul liceului și oferă date statistice despre numărul elevilor în fiecare an școlar, pe clase, pentru intervalul 1898–1923, precum și despre programa analitică a liceului, pentru diferite intervale, de asemenea, pe clase¹²¹.

O succintă relatare despre Liceul orășenesc de fete din Rădăuți a publicat directorul școlii respective, Maximilian Ianovici¹²². O altă directoare, Aspazia Șandru, a editat o privire istorică a Liceului ortodox de fete din Cernăuți, de la înființarea sa, în 1902, până la încheierea războiului, în 1918¹²³.

Așadar, în anii 1921–1924, majoritatea directorilor de școli secundare din Bucovina au publicat relatări succinte despre istoricul acestora, atât în perioada austriacă, cât și în timpul Primului Război Mondial și în primii ani după unire. Publicate în limba română, în anuarele liceelor respective, aceste materiale erau binevenite la acea vreme, fiindcă se adresau publicului larg din Bucovina și din România, care nu cunoștea limba germană. Aceste studii restrânse prezintă și acum interes pentru cercetare, fiindcă acoperă perioada din ajunul și din timpul războiului, despre care s-a scris mai puțin în istoriografia austro-germană, și fiindcă accentul se pune, mai ales, pe problemele învățământului în limba română.

În perioada interbelică au fost editate și câteva studii mai detaliate despre unele licee din Bucovina. În 1935, profesorul Eusebie Popovici a publicat o monografie valoroasă despre activitatea Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava în perioada 1860–1935, cu ocazia aniversării a 75 de ani de la înființarea sa. Autorul acestei lucrări a examinat diferite aspecte din istoria Gimnaziului Ortodox din

¹¹⁸ Ioan Bilețchi, *Scurtă privire istorică de la deschiderea liceului până astăzi*, în „Liceul de Stat «Dragoș Vodă» din Câmpulung. Anuarul I pe anul școlar 1920–21”, Câmpulung, 1921, p. 3–13.

¹¹⁹ Emanuil Isopescu, *Schiță asupra dezvoltării învățământului în Bucovina sub stăpânirea austriacă. Istoricul liceului german și a claselor paralele române*, în „Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922”, Cernăuți, 1923, p. 22–45.

¹²⁰ Agripina Tarnovietchi, *Istoricul Liceului de fete no. 2 în Cernăuți*, în „Anuarul Liceului de fete no. 2 în Cernăuți pe anul școlar 1922/23”, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1923, p. 3–17.

¹²¹ *Ibidem*, p. 40–41, 62–65.

¹²² *Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți pe anii școlari 1919–1923*, publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuți 1924, p. 5–8.

¹²³ Aspazia Șandru, *Privire istorică asupra dezvoltării liceului de fete ortodox din Cernăuți*, în „Anuarul Liceului de fete ortodox din Cernăuți, publicat în anul școlar 1921/22”, Cernăuți, 1922, p. 3–13.

Suceava, precum: înființarea școlii, programele școlare, schimbările din corpul didactic, întemeierea claselor paralele românești, manualele școlare, inaugurarea noului edificiu școlar, susținerea Gimnaziului de către Societatea „Școala Română”, situația școlii în timpul războiului¹²⁴. Profesorul Eusebie Popovici a editat în această monografie o statistică privind structura națională a elevilor acestui liceu, în perioada 1860–1934, a publicat lista completă a corpului didactic a Liceului din Suceava, cu indicarea anilor de activitate și a obiectelor predate¹²⁵. De asemenea, Filimon Taniac a editat un studiu jubiliar despre Gimnaziul Ortodox din Suceava, dar se referă doar la primele trei decenii de activitate a școlii, din anii 1860–1890¹²⁶.

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la deschiderea Școlii Medii Tehnice din Cernăuți, Traian Procopovici a publicat o lucrare despre istoricul acestei instituții școlare. Cea mai mare parte a studiului respectiv se referă la perioada austriacă, fiind prezentată activitatea Școlii Medii Tehnice, a Școlii de Construcții, a școlilor de ucenici meseriași și comerciali, a secțiilor comerciale și de tâmplărie, se prezintă pentru fiecare an școlar un tablou al absolvenților principalelor secții de la această școală de meserii, după naționalități¹²⁷. Aceste articole și studii, publicate în perioada interbelică, constituie materiale valoroase despre învățământul secundar din Bucovina.

Istoriografia românească postbelică și actuală cu referire la școlile secundare din Bucovina

În perioada comunistă, învățământul secundar din Bucovina a fost mai puțin cercetat de către istoricii români. Abia în anul 1957, Valerian Lazăr a publicat un material despre istoria înființării și activității Liceului „Dragoș Vodă” din Câmpulung, cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de existență a acestuia, material în care este prezentată succint și perioada austriacă de funcționare a gimnaziului din acest oraș¹²⁸.

I. V. Goraș, în lucrarea despre învățământul românesc din partea de sud a Bucovinei în perioada 1775–1918, prezintă pe scurt și activitatea liceelor din Suceava, Rădăuți și Câmpulung, precum și a Școlii profesionale din Câmpulung, instituții în care s-a predat parțial și în română¹²⁹, dar omite alte licee pentru băieți din Siret și Gura Humorului, ori licee pentru fete, unde instruirea s-a realizat în

¹²⁴ Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 31–62, 64–70, 79–83, 90–97, 115–124.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 125–132.

¹²⁶ Filimon Taniac, *Gimnaziul gr. ort. din Suceava în epoca de glorie 1860–1890. Scriere festivă pentru jubileul de 75 de ani*, Suceava, Tipografia Română, 1935.

¹²⁷ Traian Procopovici, *Istoricul scris cu prilejul jubileului de 50 ani a școlii de conductori de lucrări publice, Cernăuți 1873–1923*, Cernăuți, 1924.

¹²⁸ Valerian Lazăr, *Istoricul Liceului „Dragoș-Vodă” Câmpulung-Moldovenesc*, în *Liceul „Dragoș Vodă” Câmpulung. Sărbătoarea semicentenarului 1907–1957*, Câmpulung, 1957, p. 19–23.

¹²⁹ I. V. Goraș, *Învățământul românesc din ținutul Sucevei, 1775–1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 124–134.

germană. Autorul menționează și cele mai importante manuale școlare în limba română, folosite atunci în școlile secundare¹³⁰.

În ultimele două decenii, în diferite orașe din sudul Bucovinei au fost publicate mai multe cărți, dedicate istoriei anumitor școli secundare din actualul județ Suceava. În 1994, la Suceava, a fost editată o monografie dedicată Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, la 120 de ani de la înființare¹³¹. La Iași a fost tipărită o altă carte despre acest liceu, coordonator fiind Petru Bejinariu¹³². În ambele, cea mai mare atenție s-a acordat perioadei interbelice și, mai ales, postbelice de activitate a liceului, perioada austriacă fiind prezentată doar succint.

La Rădăuți s-a tipărit o lucrare despre istoria altei școli secundare din acest oraș, a Colegiului Tehnic, unde, în perioada austriacă, a funcționat Liceul orășenesc pentru fete. Cartea respectivă a fost elaborată de Marian Olaru și Elena Olaru, iar cea mai mare parte a studiului se referă la perioada de după anul 1918. Autorii cărții au expus doar o cronică a școlii în anii 1905–1918, au publicat lista profesorilor de la acest liceu, pentru anii școlari 1906/07 – 1912/13, dar și listele elevilor din primii trei ani de studii¹³³.

Franz Pieszczoeh a publicat o monografie interesantă despre Liceul „Lațcu Vodă” din Siret, în care prezintă succint și perioada austriacă de funcționare a acestei școli, inclusiv corpul profesoral al gimnaziului în perioada 1899–1919 și absolvenții școlii din anii 1907–1919¹³⁴.

Valeriu Maricari a scos de sub tipar o carte despre Școala de arte și meserii din Câmpulung, în care prezintă atât activitatea acestei școli, cât și pe cei mai cunoscuți profesori de la această instituție școlară¹³⁵. În altă carte s-a abordat la modul general învățământul din orașul Câmpulung, inclusiv liceele de băieți și fete, precum și școala de meserii din oraș¹³⁶.

Florin Moraru a editat o monografie a Colegiului Național „Ștefan cel Mare” din Suceava, adică a fostului Gimnaziu greco-ortodox din acest oraș, în care se prezintă într-o formă mai generală și activitatea instituției în perioada austriacă¹³⁷.

Deși se referă mai mult la activitatea școlilor după anul 1918, aceste monografii ale unor licee constituie o sursă istoriografică importantă pentru cercetarea învățământului secundar din partea de sud a Bucovinei în perioada austriacă.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 148–151.

¹³¹ *Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” Rădăuți, Compendiu monografic 1872–1992*, Suceava, 1994.

¹³² Petru Bejinariu (coord.), *Compendiu istoriografic al Liceului Teoretic „Eudoxiu Hurmuzachi”*, Iași, Editura Bucovina, 1997 p.

¹³³ Marian Olaru, Elena Olaru, *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, postfață de Vasile Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, p. 7–10, 111–113, 129–133.

¹³⁴ Franz Pieszczoeh, *Din istoria Liceului „Lațcu-Vodă” Siret*, Siret, 2005, p. 15–23.

¹³⁵ Valeriu Maricari, *O școală uitată. Școala de Arte și Meserii din Câmpulung Bucovina, Câmpulung Moldovenesc, S.C.P. „Mușatinii” S.A.*, 1994, p. 28–35, 40–54.

¹³⁶ Ioan Bilețchi-Albescu, *Școala din Câmpulung Moldovenesc de la începuturile ei până în anul 1948*, ediție întocmită de Ion Filipciuc, Câmpulung Bucovina, 2010, p. 32–38, 49–50.

¹³⁷ Florin Moraru, *Colegiul Național Ștefan cel Mare Suceava*, Suceava, 2008.

După 1990, s-au editat mai multe reviste de specialitate, în care s-au publicat și articole științifice despre învățământul secundar din Bucovina. Astfel, Vladimir Trebici a publicat un material valoros despre Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, inclusiv despre istoricul liceului în perioada austriacă¹³⁸; George Galan a elaborat un articol despre Școala Normală din Cernăuți¹³⁹; Gheorghe Schipor a editat un studiu cu privire la învățământul agricol din Bucovina, referindu-se și la activitatea școlilor agricole în anii 1871–1914¹⁴⁰; Dimitrie Vatamaniuc a publicat câteva articole despre Liceul german din Cernăuți și rolul lui Aron Pumnul în organizarea Bibliotecii Gimnaziștilor Români de la această școală secundară¹⁴¹, precum și despre susținerea acestei biblioteci de către Mihai Eminescu¹⁴².

Recent, cercetătoarea Ligia-Maria Fodor a susținut teza de doctorat pe tema învățământului secundar din Bucovina și a publicat mai multe articole despre diferite școli secundare din această provincie. În aceste studii, autoarea analizează în detaliu legislația austriacă cu privire la organizarea și funcționarea diferitor tipuri de școli secundare¹⁴³, examinează activitatea Gimnaziului greco-ortodox din Suceava¹⁴⁴ și redă activitatea celor mai importante școli medii din Bucovina după anul 1861¹⁴⁵. Ea a elaborat în limba germană un material despre activitatea principalelor licee pentru fete din Bucovina¹⁴⁶. În studiile sale, autoarea prezintă detaliat cadrul legislativ al organizării și funcționării școlilor secundare, utilizând un șir de documente inedite din Arhivele Statului din București, analizează activitatea gimnaziilor pentru băieți, a școlilor reale, a liceelor pentru fete și a școlilor secundare particulare din Bucovina.

Ligia-Maria Fodor a editat și o lucrare valoroasă despre învățământul secundar în Bucovina în perioada 1861–1918¹⁴⁷. În această monografie se analizează cadrul normativ privind modul de organizare și funcționare a diferitor tipuri de școli

¹³⁸ Vladimir Trebici, *Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți (1918–1940 și 1941–1944)*, în *Almanahul Societății pentru Cultura românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți*, București, 1993, p. 21–30.

¹³⁹ George Galan, *Școala normală din Cernăuți (125 de ani de la înființare)*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 1, 1995, p. 93–98.

¹⁴⁰ Gheorghe Schipor, *Învățământul agricol din Bucovina în perioada 1871–1948*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XII, nr. 2, 2005, p. 356–360.

¹⁴¹ Dimitrie Vatamaniuc, *Aron Pumnul și Biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul IV, nr. 1, 1997, p. 17–25.

¹⁴² Idem, *Intelectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul IV, nr. 2, 1997, p. 337–341.

¹⁴³ Ligia-Maria Fodor, *Cadrul normativ privind modul de organizare și funcționare a școlilor secundare în Bucovina habsburgică*, în „Analele Universității din Craiova”, anul XVI, nr. 2 (20), 2011, p. 93–107.

¹⁴⁴ Idem, *Învățământul multinațional secundar în Ducatul Bucovinei (1861–1918)*. Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XVII, nr. 1, 2010, p. 69–97.

¹⁴⁵ Idem, *Sistemul de învățământ secundar în Bucovina (1861–1918)*, în *Dobrogea – Model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Constanța, Editura Muntenia, 2008, p. 401–421.

¹⁴⁶ Idem, *Die Mädchenlyzeen in der Habsburgischen Bukowina*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-umane «Gheorghe Șincai»”, anul XIV, 2011, p. 200–227.

¹⁴⁷ Idem, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014.

secundare, sunt prezentate practic toate gimnaziile de băieți, liceele de fete și școlile reale din Bucovina, dar nu sunt incluse și școlile agricole, de meserii sau Școala Normală din Cernăuți, care, de asemenea, aveau un nivel mediu de instruire. Autoarea acordă o atenție deosebită ordinelor ministeriale de deschidere a fiecărei școli secundare examinate, activității instituțiilor respective, programelor școlare și stării clădirilor unde funcționau aceste școli. Într-o formă mai succintă se prezintă evoluția contingentului de elevi, după limba maternă și confesiuni, sau componența corpului didactic al școlilor cercetate. Prin studiile sale, Ligia-Maria Fodor a adus o contribuție importantă la prezentarea și analizarea învățământului secundar din Bucovina în perioada autonomiei provinciale (1861–1918).

De asemenea, semnatarul studiului de față a realizat o lucrare monografică detaliată despre învățământul secundar din Bucovina în perioada stăpânirii austriece, publicată recent la Chișinău. În această lucrare, constituită din două capitole, sunt examinate toate tipurile de școli medii din Bucovina, atenția principală fiind acordată liceelor pentru băieți (oficial numite gimnazii), care au fost cele mai numeroase și mai bine frecventate¹⁴⁸. De asemenea, în diferite reviste de specialitate și culegeri de materiale au fost publicate de același autor mai multe articole despre gimnaziile din Bucovina sau gimnaziile mixte cu instruire în germană și română¹⁴⁹, despre școlile reale, de meserii sau liceele pentru fete din Bucovina¹⁵⁰, despre funcționarea principalelor școli secundare din capitala Bucovinei¹⁵¹, despre învățământul primar și secundar din Bucovina în perioada 1869–1918¹⁵². Au fost elaborate și câteva studii cu referire la istoricul activității unor școli secundare, precum Gimnaziul german din Cernăuți, Gimnaziul Ortodox din Suceava, Gimnaziul de Stat din Rădăuți sau Școala Normală din Cernăuți¹⁵³. În limba engleză a fost elaborat un

¹⁴⁸ Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2016, 304 p.

¹⁴⁹ Idem, *Gimnaziile din Bucovina*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept”, Chișinău, 2012, p. 147–177; idem, *Gimnaziile mixte germano-române din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XXI, nr. 1, 2014, p. 81–107.

¹⁵⁰ Idem, *Școlile reale din Bucovina*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 4 (92), Chișinău 2012, p. 9–29; idem, *Școlile de meserii din Bucovina la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, Chișinău 2014, p. 177–201; idem, *Liceele pentru fete din Bucovina*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept”, Chișinău, 2013, p. 188–204.

¹⁵¹ Idem, *Școlile secundare din orașul Cernăuți în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 2, 2015, p. 21–46.

¹⁵² Idem, *Învățământul primar și secundar din Bucovina, în perioada 1869–1918*, în „Akademos”, nr. 4 (39), Chișinău 2015, p. 118–126.

¹⁵³ Idem, *Gimnaziul german din Cernăuți (1808–1918)*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 3, 2008, p. 50–71; idem, *Gimnaziul Ortodox din Suceava (1860–1918)*, în *Crezul istoriei. În onoare prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, Ștefan Purici, Dumitru Vitcu (coord.), Iași, Editura Junimea, 2013, p. 533–554; idem, *Gimnaziul de Stat din Rădăuți (1872–1918)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XX, nr. 1, 2013, p. 107–135; idem, *Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți (1870–1914)*, în *Civilizația medievală și modernă în Moldova (In Honorem Demir Dragnev)*, Chișinău, 2006, p. 325–337.

articol despre Gimnaziul Ortodox din Suceava¹⁵⁴, iar recent s-a tipărit în limba germană un studiu cu referire la școlile secundare din Bucovina, la începutul sec. al XX-lea¹⁵⁵. Prin publicarea acestor studii, am urmărit să elucidăm și analizăm, sub diferite aspecte, modalitatea de funcționare a școlilor secundare din Bucovina, evidențiind atât factorii pozitivi de modernizare a societății bucovinene, cât și unele deficiențe în activitatea sistemului de învățământ.

Studii despre Universitatea din Cernăuți, publicate până în 1918

Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875, după 100 de ani de la ocuparea Bucovinei, a fost cea mai importantă instituție de învățământ din această provincie. Despre universitatea cernăuțeană s-au publicat mai multe studii și articole, mai ales în limba germană. În 1900, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la înființarea Universității, au fost editate două lucrări mai importante despre această instituție. Secretarul universitar Anton Norst a coordonat apariția volumului festiv *Alma Mater Francisco-Josephina*. Tipărit cu caractere gotice, volumul conține informații biografice valoroase despre Senatul academic și corpul profesoral al Universității în perioada 1875–1900, fiind prezentată lista prorectorilor, decanilor, prodecanilor și senatorilor pentru anii de studii 1875/76 – 1899/1900¹⁵⁶. Volumul conține, de asemenea, informații valoroase despre Biblioteca Universitară sau societățile studențești¹⁵⁷. Tot atunci, Senatul academic a editat un studiu festiv, în care se prezintă în detaliu înființarea și activitatea Universității¹⁵⁸, apoi a celor trei facultăți, de Teologie Ortodoxă, de Drept și Științele Statului și de Filozofie¹⁵⁹, în decurs de 25 de ani (1875–1900). Acest studiu mai conține relatări despre Biblioteca Universitară și bursele studențești, sunt publicate tabele statistice cu frecvența studenților în cadrul celor trei facultăți și a universității în total, pentru semestrele de iarnă și de vară, în cei 25 de ani¹⁶⁰. Deși ambele lucrări au fost elaborate într-un stil festiv, prin care se pune accentul pe beneficiile existenței acestei universități, ele conțin și un bogat material factologic, foarte valoros pentru cercetarea istoriei acestei instituții.

La cumpăna secolelor XIX–XX, s-au publicat și alte materiale despre Universitatea din Cernăuți. Profesorul Isidor de Onciul a publicat în revista „Candela”

¹⁵⁴ Idem, *The Orthodox Gymnasium in Suceava (1860–1918)*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, nr. 15, 2009, p. 113–134.

¹⁵⁵ Idem, *Mittelschulen und höhere Lehranstalten in der Bukowina vor 1918: Nationen, Sprachen und Geschlechter*, în *Partizipation und Exklusion: Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina. 1848–1918–1940*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2015, p. 115–128.

¹⁵⁶ Anton Norst, *Alma mater Francisco – Josephina. Festschrift zu deren 25jährigen Bestande*, Czernowitz, Pardini, 1900, p. 23–72.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 76–78, 112–119.

¹⁵⁸ *Die k.k. Franz – Josefs – Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert Bestandes. Festschrift hrsg. von Akademischen Senate*, Czernowitz, 1900, p. XLIII–XXVII.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 3–124.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 127–149, 153–168.

un studiu despre dezvoltarea culturii teologice și clericale din Bucovina¹⁶¹. Studiul a fost tradus de Constantin Morariu în germană și republicat în „Romänische Revue” din Viena. În această lucrare se prezintă mai detaliat activitatea Școlii clericale (1786–1818)¹⁶² și a Institutului de Teologie (1827–1875)¹⁶³, precum și a Facultății de Teologie, în primii ani de existență¹⁶⁴. Despre Facultatea de Teologie a publicat un articol valoros și Eusebie Popovici¹⁶⁵. Remarcăm și materialul despre Biblioteca universitară, elaborat de directorul Karl Reifenkugel¹⁶⁶. George Tofan a publicat în „Viața Românească” și câteva articole despre Universitatea din Cernăuți, în care relatează despre societățile studențești sau Catedra de istorie română¹⁶⁷. În timpul Primului Război Mondial, Heinrich Singer a publicat o broșură, prin care insistă că la Cernăuți trebuia să fie păstrată universitatea cu predare în limba germană¹⁶⁸.

Istoriografia germană și ucraineană cu referire la școlile medii și la Universitatea din Cernăuți

În perioada postbelică, în Germania s-au publicat mai multe cărți și articole despre Bucovina, inclusiv despre unele școli secundare. În studiul despre învățământul din Bucovina, elaborat de Erich Prokopowitsch, este expusă pe larg activitatea Gimnaziului german din Cernăuți, succint fiind examinate și alte școli secundare¹⁶⁹. Volumul al II-lea al lucrării lui Rudolf Wagner despre învățământul austriac multi-național din Bucovina este consacrat școlilor secundare și Universității din Cernăuți. Studiul conține informații mai detaliate cu referire la Gimnaziul german din Cernăuți¹⁷⁰. Autorul publică succinte informații biografice despre 274 de profesori, învățători și suplinitori care au lucrat la Gimnaziul din Cernăuți până în 1918, oferă informații statistice despre contingentul de elevi de la această instituție, pe o perioadă

¹⁶¹ Isidor de Onciul, *Ceva despre mersul și dezvoltamentul culturii teologice și clericale în Bucovina*, în „Candela”, Cernăuți, anul II, 1883.

¹⁶² Idem, *Einiges über den Gang und die Entwicklung der theologischen und clericalen Cultur in der Bucovina*, în „Romänische Revue”, anul IV, 1888, p. 671–695.

¹⁶³ Ibidem, în „Romänische Revue”, anul V, 1889, p. 30–39, 84–98.

¹⁶⁴ Ibidem, p. 137–145, 200–213.

¹⁶⁵ Euseb Popovici, *Facultatea teologică din Cernăuți și cele-l'alte școale teologice ortodoxe răsăritene*, în „Candela”, Cernăuți, nr. 3, 1884, p. 537–540, 603–630, 667–686.

¹⁶⁶ Karl Reifenkugel, *Die k.k. Universitäts-Bibliothek in Czernowitz 1885–1895*, Czernowitz, 1896.

¹⁶⁷ George Tofan, *Societăți studențești*, în „Viața Românească”, București, anul III, nr. 12, 1908, p. 439–443; idem, *Catedra de istoria română la universitatea din Cernăuți*, în „Viața Românească”, București, anul III, nr. 4, 1908, p. 117–120.

¹⁶⁸ Heinrich Singer, *Einige Worte über die Vergangenheit und Zukunft der Czernowitzer Universität*, Warnsdorf, 1917.

¹⁶⁹ Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, Wien, 1961, p. 279–286, 297–299, 302–310.

¹⁷⁰ Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, Band II. *Mittel-, Berufs- und Hochschulwesen*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1986, p. 9–019, 24–25, 28–29.

de 100 de ani (1808–1908)¹⁷¹. Pentru alte gimnazii de băieți, Rudolf Wagner publică doar relatări generale și editează liste cu componența corpului didactic în 1914¹⁷². El mai expune liste cu profesorii de la Școala medie Tehnică din Cernăuți și de la câteva cursuri de perfecționare, în 1914, publică planul de învățământ de la Școala medie Tehnică din Cernăuți¹⁷³. Totuși, în lucrarea respectivă sunt publicate, în principal, date factologice (mai ales liste cu profesori și învățători, statistici despre elevi, programe școlare), doar fragmentar fiind analizată evoluția învățământului secundar din Bucovina. Autorul nu compară situația diferitor tipuri de școli secundare, se referă cu precădere la școlile cu instruire în germană și neglijează instituțiile cu instruire parțială în română ori ucraineană.

Tematica Universității din Cernăuți a fost reflectată într-o serie de studii ale unor autori din Germania. În 1955, Erich Prokopowitsch a publicat o carte despre Universitatea din Cernăuți, în care prezintă informații valoroase despre înființarea și activitatea instituției, despre corpul profesoral, catedrele, institutele și seminarele de la cele trei facultăți, despre biblioteca universitară și societățile studentești. În lucrarea respectivă se precizează lista completă a profesorilor titulari, cu indicarea perioadei de activitate, a instituțiilor universitare de unde au sosit și unde au plecat după activitatea la Cernăuți, se prezintă lista rectorilor de la Universitate¹⁷⁴, se examinează problematica construcției unei clădiri universitare¹⁷⁵. În această perioadă au mai fost publicate articole despre Universitate, semnate de Emanuel Turczynski¹⁷⁶, Franz Hieronimus Riedl¹⁷⁷ și Hans Prelitsch¹⁷⁸, în care se pune accentul pe importanța benefică a deschiderii unei universități cu predare în germană la Cernăuți și se remarcă activitatea societăților studentești.

În 1975, cu ocazia jubileului de 100 ani de la înființare, Rudolf Wagner a editat la München o lucrare importantă despre istoria Universității din Cernăuți¹⁷⁹. În această carte au fost incluse un șir de articole ale diferitor autori germani cu referire la trecutul acestei instituții superioare de învățământ. Remarcăm unele materiale, în care se prezintă detaliat predarea unor discipline, precum fizica¹⁸⁰,

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 38–69, 76–85.

¹⁷² *Ibidem*, p. 94, 96–99, 103.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 111–112, 122–128.

¹⁷⁴ Erich Prokopowitsch, *Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz*, Clausthal-Zellerfeld, Pieper Verlag, 1955, p. 29–39.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 45–47.

¹⁷⁶ Emanuel Turczynski, *Zur Entstehungsgeschichte der Czernowitzer Universität*, în „Mitteilungen des Südostdeutschen Studentenringes”, München, nr. 4, 1957, p. 1–19; idem, *Entwicklung und Bedeutung der Universität Czernowitz*, în „Südostdeutsche Heimatblätter”, München, nr. 5, 1956, p. 113–125.

¹⁷⁷ Franz Hieronymus Riedl, *Die Universität Czernowitz als völkerverbindende Institution 1875–1919*, în „Der Donauraum”, 15 Jg., Wien, 1970, p. 216–228.

¹⁷⁸ Hans Prelitsch, *Student in Czernowitz. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität, in Buchenland. 150 Jahre Deutschthum in der Bukowina*, p. 357–380.

¹⁷⁹ *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz*, Hrsg. Rudolf Wagner, München, Verlag Hans Meschendörfer, 1975, 427 p.

¹⁸⁰ Robert Nossek, *Physik in Forschung und Lehre an der Universität Czernowitz*, p. 232–248.

limbile romană¹⁸¹, germană¹⁸², ucraineană¹⁸³. În această culegere de articole s-a publicat și un material amplu al lui Anton Norst, despre manifestările jubiliare din 1900, când s-au sărbătorit 25 de ani de activitate a Universității¹⁸⁴.

Editorul Rudolf Wagner a publicat în această carte câteva materiale despre preistoria acestei instituții, corpul profesoral de la cele trei facultăți sau rectorii Universității¹⁸⁵. Alți autori au editat schițe biografice ale unor profesori renumiți de la această universitate¹⁸⁶, iar Erich Beck a elaborat o bibliografie de mari dimensiuni, în care include 319 titluri de studii și articole cu referire la istoria Universității din Cernăuți¹⁸⁷.

O parte din volumul al II-lea al cărții lui Rudolf Wagner cu referire la învățământul austriac multinațional din Bucovina este dedicat Universității din Cernăuți. În acest volum, autorul examinează mai detaliat activitatea diferitelor asociații studentești, create pe criterii etnice, se referă la predarea disciplinei de farmaceutică¹⁸⁸, relatează despre inaugurarea Universității românești la Cernăuți¹⁸⁹.

În Occident a fost publicată o carte coordonată de Ilona Slawinski și Joseph Strelka, dedicată aniversării a 120 de ani de la înființarea Universității din Cernăuți¹⁹⁰. În această lucrare a fost inclusă o serie de articole consacrate unor aspecte diverse legate de Universitatea austriacă de la Cernăuți, cum ar fi: importanța acestei universități pentru Cernăuți, problema limbii de instruire de la această instituție, profesorii de la Facultatea de Drept, contribuția Universității din Cernăuți la dezvoltarea culturii românești în Bucovina¹⁹¹.

Recent, în Germania s-a editat un volum despre trecutul multicultural al Cernăuțiului și al Bucovinei, în care sunt expuse și articole despre Universitatea austriacă¹⁹² sau

¹⁸¹ Ion Popinceanu, *Die Romanistik an der Universität Czernowitz seit ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, p. 180–187.

¹⁸² Kurt Rein, *Die Germanistik an der Universität zu Czernowitz*, p. 145–179.

¹⁸³ I. M. Nowosiwskyj, Basil Kolotylo, *Die Ukrainistik an der Universität Czernowitz*, p. 188–231.

¹⁸⁴ Anton Norst, *Die 25 jährige Jubiläumsfeier der Universität*, p. 77–120.

¹⁸⁵ Rudolf Wagner, *Vorgeschichte*, p. 20–30; idem, „*Francisco-Josephina*”, p. 122–132.

¹⁸⁶ *Alma Mater Francisco Josephina...*, p. 284–315.

¹⁸⁷ Erich Beck, *Bibliographie zur Geschichte der Entwicklung der Czernowitzer Universität*, p. 396–414.

¹⁸⁸ Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, Band II, p. 144–149, 177–223.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 167–175.

¹⁹⁰ *Glanz und Elend der Peripherie. 120 Jahre Universität Czernowitz*, Herausgegeben von Ilona Slawinski und Joseph P. Strelka, Bern – Berlin – Paris – Wien, Peter Lang, 1998, 179 p.

¹⁹¹ Ortfried Kotzian, *Die Bedeutung der Universität für die „Mythos Czernowitz”*, p. 15–26; Hannelore Burger, *Das Problem der Unterrichtssprache an der Universität Czernowitz*, p. 65–81; *Die Professoren der juristischen Fakultät in Czernowitz*, p. 101–122; Grigore Bostan, *Der Beitrag der Universität Czernowitz zur Entwicklung der rumänischen Kultur und der ukrainisch-rumänischen Beziehungen*, p. 123–133.

¹⁹² Hugo Weczerka, *Die „Francisco-Josephina” in Czernowitz. Eine Universität am Ostrand der Habsburgermonarchie*, în *Gelebte Multikulturalität. Czernowitz und die Bukowina*, Frankfurt am Main, 2010, p. 67–85.

activitatea profesorilor de romanistică de la această instituție¹⁹³. O monografie, consacrată mai multor universități, conține un material interesant despre discuțiile din timpul Primului Război Mondial, privind eventualitatea transferării Universității din Cernăuți la Salzburg¹⁹⁴.

La Cernăuți s-a publicat o monografie în ucraineană, cu ocazia împlinirii a 120 de ani de la deschiderea Universității, prima parte a lucrării fiind dedicată perioadei austriece de activitate. În acest studiu se examinează înființarea și începutul activității Universității, funcționarea celor trei facultăți, situația Universității în timpul războiului¹⁹⁵. O atenție sporită în lucrare se acordă burselor și asociațiilor academice ale studenților ucraineni de la universitate¹⁹⁶. Totuși, această monografie jubiliară aduce puține informații noi despre activitatea Universității, cele mai multe date factologice fiind preluate din alte studii și articole, editate anterior în limba germană. În ansamblu, în istoriografia ucraineană încă nu au fost elaborate lucrări consistente despre diverse aspecte ale sistemului de învățământ din Bucovina, iar studiile editate pe această temă cuprind, cu precădere, doar instituțiile școlare din partea de nord a Bucovinei, atenția principală fiind acordată școlilor cu instruire în limba ucraineană.

Istoriografia românească cu referire la Universitatea din Cernăuți

După unirea Bucovinei cu România, s-au publicat unele materiale despre activitatea Universității românești din Cernăuți, mai puțin despre perioada austriacă a acestei instituții. În această perioadă s-au editat unele studii interesante despre societățile studențești românești „Dacia”, „Junimea” sau „Academia ortodoxă”, în care era reflectată și perioada austriacă de activitate a acestora¹⁹⁷.

În perioada postbelică, în istoriografia românească, practic, nu au fost elaborate materiale despre Universitatea din Cernăuți, fiindcă istoria nordului Bucovinei nu se punea în discuție. În schimb, după anul 1990, s-au publicat mai multe articole și studii despre Universitatea din Cernăuți, cele mai multe fiind dedicate activității

¹⁹³ Johannes Kramer, *Die Romanisten an der Franz-Josephs-Universität Czernowitz*, în *Gelebte Multikulturalität...*, p. 87–106.

¹⁹⁴ Johannes Uray, *Czernowitz – Salzburg: Die Idee zum Transfer einer Universität (1916–1920)*, în *Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert*, Berlin-Wien, 2011, p. 69–80.

¹⁹⁵ *Чернівецький Університет 1875-1995. Сторінки історії*, Чернівці, Рута, 1995, p. 8–15, 37–69.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 25–27, 31–33.

¹⁹⁷ Filaret Doboș, *Societatea academică română „Dacia”. 25 de ani de viață studențească (21.V.1905 – 21.V.1930)*, Cernăuți, 1930; Ilie Dugan, *Istoricul Societății academice române „Junimea” din Cernăuți*, Partea I, *Arboroasa (1875–1877)*, București, Editura Societății „Junimea”, 1930; „Academia ortodoxă”. *Societatea studenților în teologie de la Universitatea „Regele Carol II” din Cernăuți. Cincizeci de ani (O sută semestre) de existență 1884–1934*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1935.

unor societăți studențești românești din capitala Bucovinei. Autorii acestor articole au abordat mai pe larg subiectul constituirii și al activității acestor asociații academice¹⁹⁸, funcționarea societăților „Junimea”¹⁹⁹ și „Arboroasa”²⁰⁰, relațiile dintre societățile studențești românești și germane²⁰¹, activitatea asociațiilor academice germane²⁰². Au fost editate și alte materiale cu referire la inaugurarea Universității²⁰³, Facultatea de Teologie²⁰⁴, învățământul farmaceutic²⁰⁵ sau istoricul creării Catedrei de Istoria românilor²⁰⁶.

Deși până în prezent s-au publicat numeroase monografii, studii sau articole despre învățământul din Bucovina, totuși nu a fost realizată o lucrare care să prezinte, în complexitate, perioada austriacă de activitate a Universității din Cernăuți. Mircea Grigoroviță a elaborat o lucrare despre Universitatea românească din Cernăuți, în care se referă foarte succint la perioada austriacă de activitate a acestei instituții²⁰⁷. Același autor a editat o lucrare despre învățământul în nordul Bucovinei, în care se referă, sumar, și la funcționarea universității în perioada de până la 1918²⁰⁸.

Autorul acestui studiu a publicat, de asemenea, câteva articole cu referire la înființarea și activitatea Universității din Cernăuți²⁰⁹, sau despre profesorii români

¹⁹⁸ Emilian Dan Petrovici, *Societățile academice românești din Bucovina*, în „Anuarul Muzeului Județean Suceava”, vol. VIII, Suceava, 1981, p. 353–373; Simina-Octavia Stan, *Societăți culturale românești din Bucovina până la Primul Război Mondial*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XI, nr. 2, 2004, p. 335–344.

¹⁹⁹ Anghel Popa, *Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți*, în „Revista istorică”, tomul VI, nr. 5–6, București, 1995, p. 543–553.

²⁰⁰ Corneliu Crăciun, *Societăți Academice din Bucovina: „Arboroasa” și „Junimea”*, Oradea: Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1997, 244 p.

²⁰¹ Vladimir Trebici, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul IV, nr. 2, 1997, p. 281–286.

²⁰² Ștefănița-Mihaela Ungureanu, *Societăți studențești germane din Bucovina înainte de Primul Război Mondial*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, Editura Academiei Române, anul XI, nr. 2, 2004, p. 345–349.

²⁰³ Alexandrina Cernov, *Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 3, 1995, p. 59–67.

²⁰⁴ Vladimir Trebici, *Facultatea de teologie din Cernăuți (1875–1940) și importanța sa ecumenică*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 1, 1995, p. 49–55.

²⁰⁵ Vasile Lipan, *Învățământul farmaceutic la Universitatea din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 3, 1999, p. 32–44.

²⁰⁶ Dragoș Olaru, *Contribuții la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, nr. 1, 1995, p. 76–85.

²⁰⁷ Mircea Grigoroviță, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, 2005, p. 16–17, 33, 65–68, 100.

²⁰⁸ Idem, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993, p. 125–134.

²⁰⁹ Constantin Ungureanu, *Înființarea Universității din Cernăuți, în 1875*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 4 (100), Chișinău, 2014, p. 19–32; idem, *Activitatea Universității din Cernăuți (1875–1914)*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, Chișinău, 2015, p. 157–173.

de la această instituție²¹⁰, a editat un material despre Senatul Academic al Universității, care conține listele tuturor rectorilor, prorectorilor, decanilor, prodecanilor și senatorilor, pentru anii 1875–1914²¹¹. De asemenea, monografia consacrată sistemului de învățământ din Bucovina conține un capitol despre Universitatea din Cernăuți în perioada 1875–1919²¹². În această lucrare au fost examinate multiple aspecte cu referire la înființarea și activitatea Universității, localul instituției și Biblioteca Universitară, corpul profesoral și contingentul de studenți de la cele trei facultăți, bursele studențești și societățile academice, precum și situația Universității în anii 1914–1919.

Concluzii

Literatura istorică austriacă, până în anul 1918, se caracterizează prin abordarea anumitor subiecte cu referire la învățământul primar și secundar din Bucovina, dar cele mai multe studii au fost consacrate activității unor anumite instituții școlare. În aceste articole și studii se apreciau măsurile autorităților școlare austriece, se atrăgea atenția, în principal, asupra învățământului în limba germană, fiind neglijate problemele din domeniul școlar cu care se confruntau românii sau ucrainenii din Bucovina. Lucrările aniversare mai importante, consacrate Universității din Cernăuți, au fost elaborate într-un stil festiv, în care se pune accentul pe beneficiile existenței acestei instituții. Studiile publicate în această perioadă sunt valoroase, în prezent, mai ales datorită multiplelor date și statistici cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina.

La începutul secolului al XX-lea, mai mulți învățători și oameni de cultură români din Bucovina au publicat în română, dar și în germană, studii și articole despre starea de atunci a învățământului românesc din provincie. Autorii acestor materiale au semnalat existența școlilor în spațiul istoric al Bucovinei încă din perioada moldovenească și au remarcat că presiunile de germanizare și catolicizare a învățământului au cauzat neîncrederea populației autohtone față de școală. Ei s-au referit la procesul de divizare pe criterii etnice a școlilor primare, îndeosebi în localitățile mixte și au criticat sistemul utracvist (bilingv) de instruire, mai ales în școlile secundare.

După unirea Bucovinei cu România, istoriografia românească înregistrează materiale cu referire la învățământul primar și unele școli medii din acest teritoriu în perioada austriacă. În anii 1921–1924, directorii școlilor secundare din Bucovina au publicat relatări succinte despre istoricul școlilor pe care le conduceau, atât în

²¹⁰ Idem, *Profesorii români de la Universitatea austriacă din Cernăuți (1875–1919)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-umane «Gheorghe Șincai»”, vol. VIII–IX, Târgu-Mureș, 2005–2006, p. 90–103.

²¹¹ Idem, *Senatul Academic al Universității din Cernăuți (1875–1919)*, în „Țara Fagilor”, volumul XXV, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2016, p. 91–100.

²¹² Idem, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece...*, p. 309–368.

perioada austriacă, cât și în timpul războiului și în primii ani după Unire. Publicate în limba română în anuarele liceelor respective, aceste materiale erau binevenite la acea vreme, fiindcă se adresau publicului din Bucovina, dar și din toată România, care nu cunoștea germana. Studiile respective, deși conțineau informații noi despre școlile din Bucovina, investigau doar subiecte înguste și se refereau, în special, la învățământul românesc din această provincie.

În perioada postbelică, din cauza instaurării unui regim comunist prosovietic în România, în istoriografia românească a fost imposibilă apariția unor studii obiective despre istoria Bucovinei. Abia la sfârșitul anilor '70 ai secolului al XX-lea au apărut la Suceava câteva studii și articole mai importante despre învățământul bucovinean în perioada austriacă, în care se pune accentul pe școlile românești din sudul Bucovinei, dar se acorda puțină atenție școlilor cu alte limbi de instruire.

După 1989, în România au fost publicate lucrări și articole despre istoria Bucovinei în care se acordă un loc important și sistemului de învățământ din această provincie în perioada austriacă. În ultimele două decenii au fost publicate mai multe monografii ale unor școli secundare din actualul județ Suceava, dar care se referă mai mult la activitatea școlilor respective după anul 1918. În această perioadă s-au elaborat și articole despre Universitatea din Cernăuți, cele mai multe fiind consacrate activității unor societăți studențești românești din capitala Bucovinei.

În perioada postbelică, foștii repatriați germani din Bucovina au publicat în Germania mai multe cărți și articole despre istoria acestei provincii, inclusiv despre învățământul primar și secundar, sau despre Universitatea din Cernăuți. În aceste studii, accentul se pune pe influența benefică a factorului german în direcția modernizării învățământului, cea mai mare atenție se acordă școlilor primare și secundare cu instruire în germană, doar trecător menționându-se și problemele sau neajunsurile existente în sistemul de învățământ. Autorii germani au dat publicității multe date factologice despre învățământul primar, secundar și superior, dar analizează mai puțin evoluția sistemului de învățământ din Bucovina. Istoriografia germană pune accentul pe importanța benefică a deschiderii unei universități cu predare în germană la Cernăuți, remarcând și activitatea societăților studențești.

Încă din perioada austriacă, la Cernăuți s-au editat ziare și reviste în ucraineană, în care au fost reflectate unele aspecte ale învățământului din Bucovina. În perioada interbelică, istoricii ruși și ucraineni au fost mai puțin interesați de istoria Bucovinei, iar după 1940, în istoriografia sovietică s-a atras atenția, cu precădere, asupra aspectelor social-economice sau a luptei de clasă, învățământul din această provincie fiind studiat doar fragmentar, unilateral. După dispariția Uniunii Sovietice, la Cernăuți au fost elaborate și editate în ucraineană mai multe lucrări și articole despre diferite aspecte din trecutul Bucovinei, mai puțin însă despre sistemul de învățământ. Autorii ucraineni se referă la școlile din partea de nord a provinciei, unde instruirea s-a realizat în limba ucraineană, descriu programele școlare și prezintă manualele elaborate în ucraineană, acordă o atenție sporită burselor și asociațiilor academice ale studenților ucraineni, iar școlile cu alte limbi de instruire sunt examinate de istoricii ucraineni doar într-o formă succintă și la modul general.